

İKTİSAT

SOVYET RUSYA'DA İKTİSADİ PLÂNLAMANIN GELİŞİMİ

Doç. Dr. Gürgân ÇELEBİCAN

GİRİŞ: Sovyet Rusya'daki iktisadî plânlama, uzun sayılabilecek bir gelişme süreci sonunda bugünkü durumuna varmış bulunmaktadır. Bu sürecin başlayabilmesi için, plân düşüncesinin ortaya atılması, uygulanacak plânın nitelikleri ve hazırlanış tekniği üzerinde tartışma yapılması, ekonomide plânlamaya elverişli kurumsal değişikliklerin gerçekleştirilmesi gerekmiştir.

Her ekonomide olduğu gibi Rusya'da da, iktisadî düzenin çözmek zorunda kaldığı sorunların nitelikleri zamanla değişmektedir. 1917 Devrimi'nden sonraki yeni yönetimin başa geçtiği dönemde Rusya'nın karşılaştığı sorunlar, ilk beş yıllık plânın uygulamaya konduğu dönemde ya da günümüzde ortaya çıkan sorunlardan önemli ölçüde farklıdır. Dolayısıyla, söz konusu sorunları çözmeye yönelmiş bulunan iktisadî plânlama, süre, kapsam, yöntem, teknik ve örgüt bakımından zaman içinde büyük değişiklikler geçirmek zorunda kalmıştır. Öte yandan, uzun bir süre boyunca Rusya'nın plânlama yoluna başvuran tek ülke olması, bu yöntemin yine Rusya'da geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu nedenlerle iktisadî plânlama, Rusya'da sürekli bir evrim göstermiştir. Rus ekonomisinin yapısında zamanla ortaya çıkan değişmelerin, iktisadî plânlamadaki evrimi ileride de sürdüreceği önceden söylenebilir. Aslında, gelecekteki değişmelerin belirtileri bugün bile görülebilmektedir.

Rus ekonomisinin 1917'den bu yana kurumsal bir dönüşüm geçirmesi, iktisadî plânlamanın gerek yönteminde ve tekniğinde, gerekse kapsamında değişmeler yaratmıştır. Böylelikle Rus plânlaması, bir yandan kesimsel (sectoriel) plânlardan genel kapsamlı plânlara, öte yandan, kısa dönemli plânlardan uzun dönemli plânlara yönelmiştir. Ayrıca, Rus ekonomisinin gittikçe daha karmaşık bir nitelik kazanması, plânlamanın tek merkezden yapılmasını gün geçtikçe daha güçleştirmiştir. Dolayısıyla, plânları hazırlayan ve uy-

gulayan örgütlerin de, özellikle son onbeş yıllık süre içinde yeniden düzenlenmesi ve plânlamaya ilişkin yetkilerin merkezi ve yerel örgütler arasında yeni baştan bölüştürülmesi gerekmiştir.

Sovyet Rusya'daki iktisadî plânlamanın evrimi, Rus ekonomisindeki gelişmelerle çok yakından ilgilidir. Bu yüzden, iktisadî plânlamanın evrimi incelenirken, Rus ekonomisinin belli başlı gelişim aşamalarını esas kabul etmek yoluna gidilebilir. Bir ülkedeki iktisadî gelişimin dönemlerini belirlemek için yapılan sınıflamalar, az çok keyfi bir nitelik taşımakla birlikte, Rus ekonomisinin başlıca dört aşamadan geçtiği görüşü genellikle benimsenmektedir.¹ Bu aşamalar :

- a) Devrimden içsavaşın başladığı 1918 yılına kadar süren «Devlet Kapitalizmi» dönemi,
- b) İçsavaşın başlangıcından bitişini izleyen aylara kadar uzanan «Savaş Komünizmi» dönemi,
- c) 1921-1928 yıllarını kapsayan «Yeni İktisat Siyaseti» (NEP) dönemi,
- d) 1928-1929 yıllarında başlayan beş yıllık plânlar dönemi, olarak adlandırılabilir.

Rus ekonomisinin yukarıda sayılan aşamalarına, 1957 yılında başlayan iktisadî reformlar dönemini de eklemek gerekir. Ayrıca, gerek bu son dönem gerekse dördüncü dönem çeşitli bakımlardan, bir takım alt-bölgümlere ayrılabilir.

Sözü edilen sınıflama, Rus ekonomisindeki ve Sovyet plânlamasındaki gelişmeler arasında bir bağıntı kurmak bakımından ilginç olmakla birlikte, iktisadî plânlamanın evrimindeki ana aşamaları yansıtmaya yönünden yetersiz kalmaktadır. Gerçekten, Devlet Kapitalizmi, Savaş Komünizmi ve Yeni İktisat Siyaseti dönemleri, plânlamanın ilk tohumlarını taşımakta olsalar bile, iktisadî plânlamanın evrimindeki üç ayrı aşamayı temsil etmemektedirler. Bu yüzden, plânlamanın gelişimini, ayrı bir sınıflama çerçevesi içinde izlemek gereklidir.

Tanınmış Rus plâncısı Kursky, uygulanan plânların biçimlerinde ve yöntemlerinde meydana gelmiş olan değişimleri göz önünde tutarak, Rusya'da iktisadî plânlamanın gelişimini dört döneme ayırmaktadır² :

¹ BETTELHEİM, Ch : L'Economie soviétique, Paris 1950, pp. 3-4.

² KURSKY, A. D. : Development of Forms and Methods of Planning in the U. S. S. R. p. 22. (UNITED NATIONS : Report of the United Nations Seminar on Planning Techniques, Moscow 8-22 July 1964, New York 1966).

a) Plânlama ilkelerinin ilk kez saptandığı 1917-1921 dönemi,
 b) 1921'den 1930 başlarına kadar süren ve kamusal kesimin yanı sıra özel kesimin de varolduğu dönem. Bu yıllar içinde, kamusal kesimin devlet eliyle ve doğrudan doğruya plânla yönetilmesine karşılık, özel kesim büyük ölçüde devlet müdahaleleriyle düzenlenmekteydi; yine bu dönemde yıllık plânlar ilk kez hazırlanmış ve birinci beş yıllık plân uygulama alanına konulmuştur.

c) II. ci Dünya Savaşı'ndan önceki ve sonraki beş yıllık plânların uygulandığı dönem. Ekonomideki sosyalist kesimin ezici bir üstünlük kazandığı bu dönemde, doğrudan doğruya plânlama, ülkedeki bütün üretim kollarını kapsayacak bir duruma yükselmiştir.

d) İçinde bulunulan dönem. Komünist iktisat düzenine geçiş amacı ile 20 yıllık perspektif plânın hazırlanışı ve 1959 yılında ilk yedi yıllık plânın uygulamaya konusu bu döneme rastlamaktadır.

A. D. Kursky'nın yaptığı sınıflama, Sovyet plânlamasındaki gelişmeyi, plânın kapsamında ve dolayısıyla yönteminde meydana gelen değişimler açısından ortaya koymaktadır. Ancak, Rusya'daki plânlama, başlangıcından bu yana, gerek merkezîyetçilik derecesinin değişmesi, gerekse plân sürelerinin uzaması yönünden de bir dönüşüm geçirmiş bulunmaktadır. Sözü edilen değişimler dikkate alındığında, Rus plânlamasının evrimi üç aşamaya ayrılabilir :

a) 1917 Devrimi'nden ilk beş yıllık plânın uygulamaya konduğu 1928-1929 yılına kadar süren dönem;

b) Beş yıllık plânlar dönemi;

c) 1957 yılında başlayan iktisadî reformlar dönemi.

Bu dönemlerden birincisi, bir yandan plânlama yöntemlerinin araştırıldığı, öte yandan kesimsel plânların hazırlandığı ve kısmen uygulandığı yılları kapsar. İkinci dönemde plânlama gittikçe merkezleşme ve kapsamını genişletme eğilimi kazanmış, ayrıca beş yıl gibi uzunca bir süreye yayılmış bulunmaktadır. Üçüncü dönemde, ekonominin olgunluk çağına girmesinin sonucu olarak, hem yerel örgütlere tanınmış olan plânlama yetkilerinin genişletildiği, hem de plân süresinin uzatıldığı görülmektedir.

I. 1917 Devrimi'nden İlk Beş Yıllık Plâna : Rusya'da iktisadî plânlama yolunda ilk adımlar 1917 Devrimi'ni izleyen aylarda atılmıştır. Buna karşılık ülkede sosyalist bir düzen kurma çabaları

daha geç ortaya çıkmıştır. Lenin, Sovyet yönetimi pekiştirilinceye ve ileri kapitalist ülkelerde ortaya çıkması umulan devrimin gerçekleşinceye kadar işleyecek süre içinde bir «Devlet Kapitalizmi»nin kurulmasını öngörmekteydi. «Sol'un Çocukluğu ve Küçük Burjuva Espriyi Hakkında» başlığını taşıyan ve 1918 Martında yayınladığı bir broşürde Lenin, «Sovyetler Cumhuriyetindeki bugünkü duruma göre Devlet Kapitalizmi ileri doğru bir adım olur. Devlet Kapitalizmi, örneğin altı ayda kurulabilseydi bu, büyük bir başarı ve sosyalizmin bir yıl içinde kesinlikle yerleşmesinin ve yenilmez duruma gelmesinin en sağlam güvencesi olurdu» demektedir.³ Gerçekten de, Devrimi izleyen ilk aylarda, kaynağını ünlü «Nisan Tezleri»nden alan oldukça ılımlı bir program yürürlüğe kondu. 25 Ekim (7 Kasım) 1917'de Devlet Bankası kamulaştırıldı. Bir gün sonra büyük toprakların kamulaştırılmasını öngören bir kararname yayımlandı. 14 Kasım 1917 günü çıkarılan bir kararname, ulusal ekonominin sistemli bir biçimde düzenlenmesi amacıyla, işçi çalıştıran bütün sınıf, tarımsal ve kooperatif teşebbüslerde, bankalarda üretimi ve teşebbüslerle ilgili belli başlı işlemleri işçilerin denetimine altına koydu.⁴ Ayrıca, müteşebbisleri tarafından terk edilen ya da işçi denetimini kabul etmeyen teşebbüslerin karşılık ödenmeden kamulaştırılması kararlaştırıldı.

Rus Devrimi'nin ilk günlerinde plânlama yönünden önem taşıyan gelişme, 5 Aralık 1917 günü yayınlanan bir kararname ile⁵ «Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyi»nin (VSNKh) kurulmasıdır. Vesenkha diye anılan bu örgüt, ülke ekonomisini düzenleyecek genel ilkeleri saptamak ve plânlara hazırlamakla görevlendirilmişti. Ayrıca, federe cumhuriyetler ve bölgeler düzeyinde aynı görevlere sahip Ekonomi Konseyleri meydana getirilmişti. Vesenkha'nın kuruluşunu izleyen Nisan (1918) ayında Lenin, plânlama çalışmaları nemi başlanması gerektiğini belirterek Yüksek Ekonomi Konseyi'nin bir plân hazırlamak üzere harekete geçmesini istedi. Rusya'nın iktisadi kalkınmasını ve Rus sanayiinin yeniden örgütlenmesini sağlayacak olan bu plân, tatbikatçılardan oluşan bir dizi komisyon tarafından hazırlanacaktı.⁶ Ayrıca Lenin, sınıf ham madde üretiminin artırılmasını ve ülkedeki teknoloji düzeyinin yükseltilmesini,

³ BETTELHEIM, Ch : a.g.e. p. 8.

⁴ BAYKOV, A. : The Development of the Soviet Economic System, Cambridge 1947, p. 5, 24; keza bk. JOHNSON, E. L. : An Introduction to the Soviet Legal System, London 1969, p. 29.

⁵ BAYKOV, A. : a.g.e. p. 5.

⁶ BETTELHEIM, Ch : La planification soviétique 3ème éd, Paris 1945, p. 4.

bu amaçla da sanayiın elektrifikasyonuna, ulaşım ve tarıma özel bir ağırlık verilmesini talep etti. Bu arada Rus Komünist Partisi, ekonominin belli başlı makinelere ve tüketim mallarına olan ihtiyacını, bu malları yurtiçi üretimle sağlayabilme ya da ithal yoluyla elde edebilme olanaklarını ana çizgileriyle ortaya koyan bir araştırma yaptırdı. Vesenkha, elde edilen bulgulardan yararlanarak, bir iktisadî plânın ilk taslaklarını hazırladı. Ancak, son derece mütevazî hedeflere yönelmiş olan bu plân, içsavaşın başlaması nedeniyle uygulama alanına geçemedi.⁷ Bu dönemde ekonominin çeşitli kesimlerindeki faaliyetlerin düzenlenmesi ve birbirleriyle uyumlaştırılması, eskiden olduğu gibi, genel bütçe aracılığıyla sağlanmaktaydı.

Rusya'da iç savaşın başlaması, kısa bir süre önce girişilmiş bulunan kamulaştırma hareketini hızlandırdı. 28 Aralık 1917 günü yayınlanan kararnamelerle bankalar, 19 Şubatta çıkarılan bir kanunla bütün topraklar, karşılığında bir bedel ödenmeksizin kamulaştırılmış, 23 Nisan 1918'de dış ticaret devlet tekeli altına konmuş bulunuyordu.⁸ 1918 yılı Mayıs ayına gelinceye kadar, münferit bazı teşebbüsler kamulaştırılmış, bütün bir sanayi kolunun kamulaştırılması yoluna gidilmemişti. Fakat 26 Mayısla 4 Haziran 1918 günleri arasında toplanan Ulusal Ekonomi Konseyleri Birinci Kongresi'nde bütün ana sanayi kollarının kamulaştırılması kararlaştırıldı ve «Kamulaştırılmış Teşebbüslerin Yönetimi» hakkında bir kanun tasarısı onaylandı. Bu kanun VSNKh'ya, bütün kamulaştırılmış sanayi kollarını yönetme görevini veriyordu.⁹ 2 Mayıs'da şeker sanayii, 28 Haziranda petrol sanayii ve bütün büyük teşebbüsler kamulaştırıldı. Yine 1918 yılı güzüne gelinceye kadar, tarım makinelerinden, mum, kibrit, kahve ve karabibere kadar bir çok malların ticareti devlet tekeli altına konmuş bulunuyordu. 21 Kasım 1918 tarihinde her çeşit ticaretin devlet eliyle yapılmasını öngören bir kararname yayınlandı 21 Ocak 1918'de Çarlık ve Kerensky yönetimlerinin almış oldukları iç ve dış borçların ödenmeyeceği bir kararname ile ilân edildi.¹⁰ Böylece, daha 1918 yılının ortalarında,

⁷ BOR, M. Z. *The Organisation and Practice of National Economic Planning in the USSR*, pp. 86-87; (UNITED NATIONS : *Planning for Economic Development*, vol; II, *Studies of National Planning Experience, Part : II, Centrally Planned Economies*, New York 1965).

⁸ BETTELHEIM, Ch : y.a.g.e. p. 2; Bk. JOHNSON, E. L. : a.g.e. p. 28, 29.

⁹ BAYKOV, A. : a.g.e. p. 6.

¹⁰ LOUCKS, W. N. : *Comparative Economic Systems*, Tokyo 1966, 7th. ed. p. 480; ALEXINSKY, G. : *Du Tsarisme au communisme*, Paris 1923, p. 97.

Rusya'nın iktisadî yapısı önemli değişmelere uğramış bulunuyordu.

Kamulaştırılmış olan büyük teşebbüslerin, ihtiyaç duydukları ara malların önemli bir bölümünü daha küçük teşebbüslerden sağlamaları ve temel tüketim mallarının genellikle küçük teşebbüslerce üretilmesi, Rusya'da kamulaştırma hareketinin genişlemesine yol açtı. 29 Aralık 1920 günü Vesenkha, mekanik enerji kullanan ve beşten fazla işçi çalıştıran ya da mekanik enerji kullanılmaksızın ondan çok işçi çalıştıran bütün teşebbüslerin kamulaştırılmasına karar verdi.¹¹ Böylece, sınaî üretim kesiminin hemen hemen tümü devlet mülkiyetine geçmiş oldu.

Vesenkha'ya kamulaştırılmış sanayi kollarını ve iktisadî teşebbüsleri yönetmek görevinin verilmesinden sonra bu örgüt, iki büyük bölüme ayrıldı. Bunlardan birincisi maliye, plânlama, iktisat siyaseti, kalkınma ve araştırma gibi konularla ilgilenecek, ikincisi ise kamulaştırılmış sanayi kollarının yönetimi ile uğraşacaktı.¹² Bu ikinci bölümde glavk adı verilen bürolar bulunmaktaydı. Glavk'lar (Glavki), yönetiminden sorumlu oldukları sanayi kolu üzerindeki bütün yetkileri ellerinde tutuyorlar, teşebbüslerin ihtiyaç duydukları işgücünü, ara malları ve ham maddeleri sağlıyorlar, üretim faaliyetlerini plânlıyorlar ve elde edilen üretimi bir çeşit takas yoluyla ihtiyaç sahipleri arasında bölüştürüyorlardı. Bütün plânlara, maddî (fiziksel) birimler üzerinden hazırlanıyor, net maliyet, fiyatlar ve kâr gibi unsurlar göz önünde tutulmuyordu.¹³ Öte yandan, plânlamayı kolaylaştırmak amacıyla, belli bir coğrafi bölgede faaliyet gösteren ve benzer mallar üreten teşebbüsler, tröstler halinde birleştirilmiş bulunuyordu. Böylece, bir sanayi kolu bir çok tröstten oluşur duruma getirilmişti. Teşebbüslerin çok büyük olması halinde bunlar doğrudan doğruya VSNKh'nin ilgili «glavk»ına bağlanıyordu.

Rusya'da devlet mülkiyetine geçirilen teşebbüslerin çoğalması Vesenkha'ya ekonomiyi doğrudan doğruya etkileme olanağını vermiş oldu. Gerçekten, Vesenkha'nın kamulaştırılmış sanayi kollarını yönetmekle görevlendirilmesi, bu kurumu sadece bir danışma organı olma durumununundan çıkarmış, icraî yetkilerle de donatmış oluyordu. Ayrıca, bütün sanayi kolları üzerindeki sorumlulukların Vesenkha'da toplanması ve bu yetkilerin kullanılma biçimi Rusya'

¹¹ BAYKOV, A. : a.g.e. p. 6.

¹² NOVE, A. : The Soviet Economy, New York 1969, Rev. 2 nd. ed. pp. 67-68.

¹³ BAYKOV, A. : a.g.e. p. 7.

daki sanayiın yönetimini son derece merkezileştirmişti. Bununla birlikte, büyük teşebbüslerin yanı başında binlerce küçük teşebbüsün varlığı, sözü edilen merkezîyetçiliğin, uygulamada sadece, savaş sanayi ile ağır ve hafif sanayi kollarındaki bazı büyük teşebbüslere inhisar etmesi gibi bir sonuç verdi. Gerçekten de, teşebbüslerin büyük çoğunluğu Vesenkha'nın denetimi dışında faaliyet göstermeğe devam ettiler. 1920 yılındaki istatistiklere göre, devlete ait 37.226 teşebbüs vardı. Oysa VSNKh, bunların sadece 6.908'ini fiilen yönetmekteydi.¹⁴

Ekonominin yönetimini merkezileştirmek için harcanan bütün çabalara rağmen, sanayiın örgütlenme biçimi ve tarım alanındaki yaygın özel mülkiyet, merkezi bir plânın uygulamasına elverecek durumda değildi. Fakat, teşebbüsler arası işlemleri ilgilendirdiği ölçüde piyasa mekanizmasının hemen hemen ortadan kaldırılmış olması, kaynakların doğrudan doğruya tahsisi yoluna gidilmesi ve fiyatın düzenleyici rolünün zedelenmiş bulunması, tek tek teşebbüslerin üretim programlarını birbirleriyle uyumlulaştırma zorunluluğunu yaratıyordu.¹⁵ Bu nedenle, üretilen malların halk ve ordu ihtiyaçları ile ihracat ve stoklar arasındaki en uygun bölünümünü sağlayacak plânlar hazırlamak üzere, 1919 yılı başında faaliyete geçen, «Komisiya İspolzovaniya» adlı bir komisyon kuruldu. Bununla birlikte, savaş koşulları içinde bu komisyon kendinden beklenenleri gerçekleştiremedi. 1919 Martında toplanan Komünist Partinin VIII. ci Kongresinde, devletin çeşitli iktisadî faaliyetlerini tek merkezden düzenlemek ve bunları birbirleriyle uyumlulaştırmak amacıyla, «Emek ve Savunma Konseyi»nin (S.T.O.) kurulması kararlaştırıldı. Gerçekten de, Savaş Komünizmi süresince iktisadî faaliyetleri birbirleriyle uyumlulaştıran bu Konsey oldu. Konsey, iktisadî kaynakların dağılımını etkileyerek, ortaya çıkan tek tek sorunları çözmeye çalışıyordu. Ancak, S.T.O. da ekonominin tümünü kapsayan bir kalkınma plânının hazırlığına girişemedi;¹⁶ her devlet kuruluşunun faaliyetleri, kendi bünyesi içinde yer alan plânlama grupları tarafından ayrıntılı biçimde plânlanmağa devam etti.

Rusya'da Savaş Komünizmi dönemi içinde sanayiın hemen hemen tüm olarak kamulaştırılmasına rağmen üretimin gittikçe düşmesi, yöneticiler için büyük bir kaygu kaynağıydı. 1913 yılı üreti-

¹⁴ BAYKOV, A. : a.g.e. p. 7.

¹⁵ ZALESKI, E. : Planification de la croissance et fluctuations économiques en U. R. S. S., Paris 1962, p. 28.

¹⁶ BAYKOV, A. : a.g.e., p. 45.

mine oranla 1920 sınaî üretimi büyük teşebbüslerde % 87, küçük teşebbüslerde % 56, bütün sanayi kesiminde de yaklaşık olarak % 80 kadar düşmüş bulunuyordu.¹⁷ 1920 yılının Mart ve Nisan aylarında toplanan IX. cu Parti Kongresi, ülke ekonomisini kalkındırma amacıyla ilerdeki yılları kapsayan genel bir plânın hazırlanıp uygulanması yolunda karar aldı.¹⁸ Bunun üzerine, IX. cu Kongre'den biraz önce kurulup 21 Şubat 1920'de çalışmalarına başlayan «Rusya'nın Elektrifikasyonu için Devlet Komisyonu» (COELRO), ilk uzun dönemli plânın hazırlıklarına girişti.¹⁹ Sovyet Rusya'da uygulama alanına geçebilen ilk genel plân Goelro tarafından on ayda hazırlanıp ve 22-29 Aralık 1920 günlerinde toplanan VIII. ci Sovyetler Birliği Konresi'nde kabul edildi. Böylece, komünizmi «Sovyet iktidarı artı tüm ülkenin elektrifikasyonu», olarak tanımlayan Lenin'in ünlü sloganı, Goelro plânı ile uygulamaya konuluyordu.

Goelro plânı, uygulanabilen ilk genel plân niteliğini taşıması yanında, uzun süreli oluşu ve ülkenin tümünü kapsamı bakımından da ilgi çeker. Ancak bu plân, ülkedeki tüm iktisadi faaliyetleri değil, yalnız elektrik üretimini 10 ilâ 15 yıllık bir uzantı içinde plânlamaktadır. Bununla birlikte, plânlı dönem süresince elektrik enerjisi talebinin gelişmesini hesaplayabilmek amacıyla tarım, sanayi ve ulaşıma gibi kesimlerde ortaya çıkması beklenen gelişmeler de öngörülerek değerlendirilmiş ve varılan sonuçlar Goelro plânında göz önüne alınarak bulunuyordu. Bu nedenle, Goelro plânının, kesimsel plânlarla genel kapsamlı plânlar arasında bir yer tuttuğu söylenebilir.²⁰

Goelro plânı, Sovyet plânlamasının gelişim süreci içinde çok önemli bir aşamadır. Genellikle mühendislerin ve teknik elemanların hazırladığı bu plânda kullanılan yöntem büyük bir yenilik getirmekteydi. Daha sonra Rus plânlamasında çok kullanılacak olan «maddi mizanlar» ilk kez Goelro plânı hazırlanırken uygulanmıştır. Elektrik enerjisi, yakıt, belli başlı teçhizat, maden ve yapı malzemesi mizanları, başka bir deyişle «maddi mizanlar» yardımı ile üretim ve inşaat programları gerçekleştirilmiş, ayrıca plânın uygulanabilmesi için gerekli bulunan malî kaynaklar «malî mizanlar» yoluyla hesaplanmıştır.²¹ Yine, daha sonraki plânlarda büyük bir

¹⁷ BAYKOV, A. : a.g.e. p. 8.

¹⁸ BOR, M. Z. : The Organization and Practice of National Economic Planning in the U.S.S.R. p. 88.

¹⁹ BETTELHEIM, Ch : L'Économie soviétique p. 14.

²⁰ CAÏRE, G. : La Planification, Paris, 1967, p. 135.

²¹ CAÏRE, G. : a.g.e. p. 137; KURSKY, A. D. : a.g.m. p. 25, BOR, M. : Aims and Methods of Soviet Planning, London 1967, p. 22.

önem kazanan ve maddi mizanları hazırlarken kullanılan «girdi-çıkıtı normları» ya da «katsayılar» kavramı ilkin Goelro plânında öngörülmüştür. Ülkenin belli başlı iktisadî bölgelere ayrılmasının ilk uygulaması da Goelro plânında yapılmıştır. Gerçekten de, hazırlanan plân, Rusya'yı iktisadî bakımdan sekiz bölgeye ayırmış bulunuyordu.²²

22.Şubat.1921'de Halk Komiserleri (Bakanlar) Kurulu'nun iktisadî işlerle görevli bir bölümü olan «Emek ve Savunma Konseyi»ne (S.T.O.) bağlı olarak ve kısaca «Gosplan» diye adlandırılan Devlet Plânlama Komisyonu (Gosudarstvennaya Planovaya Komissia) kuruldu. Bu yeni plânlama örgütünün iki önemli görevi vardı:²³

a) Genel kapsamlı bir iktisadî plân hazırlamak ve plânın gerçekleşmesini sağlayacak yolları ve araçları araştırmak;

b) Devlet kurumları ve bölgesel iktisadî kuruluşlar tarafından çeşitli iktisadî kesimlerle ilgili olarak sunulacak üretim programlarını ve plânlama önerilerini incelemek, bunları genel plânla uyumlulaştırmak, çeşitli konularda öncelik sıralarını belirlemek.

Gosplan, ilk yıllarda daha çok dar kapsamlı sayılabilecek sorunlar üzerinde incelemeler ve araştırmalar yapmakla yetinmiş, bu arada genel bir plânın hazırlanması için gerekli bilgileri ve uzmanları toplamak için de çaba harcamıştır. Aslında, Gosplan'ın kuruluş yılında başlayan NEP dönemi, genel bir merkezi plânlama için elverişli koşullara da sahip bulunmuyordu. Gerçekten, 10 Aralık 1921'de, 20'den az işçi çalıştıran teşebbüsler eski sahiplerine geri verilmiş,²⁴ özel kişilerin toptan ve perakende ticaret yapma serbestliği yeniden tanınmış, yabancı sermaye yatırımlarına olanak hazırlanmış ve kapitalist ülkelerle ticaret bağları tekrar kurulmuş idi.²⁵ Eaşka bir deyişle, ekonomideki büyük sınaî teşebbüsler, dış ticaret, bankalar, ulaşım kesimi gibi, «hâkim tepelerin» devlet kontrolünde kalmasına karşılık, tarım, küçük sınaî teşebbüsler ve perakende ticaret özel kişilerin eline geçmiş bulunuyordu. Kısacası, piyasa mekanizması, kısmen de olsa, tekrar ekonominin düzenleyicisi durumuna getirilmişti. Ekonominin sadece kamulaştırılmış kesimi devletçe plânlanıp yönetilmekteydi. Özel kesim ise, piyasa

²² BAYKOV, A. : a.g.e. p. 428.

²³ BOR, M. Z. : The Organisation and Practice of National Economic Planning in the USSR. p. 91.

²⁴ ZALESKI, E. : a.g.e. p. 29.

²⁵ MANDEL, E. : Traité d'économie marxiste, tome IV, Paris 1962, p. 8.

mekanizması tarafından düzenlenmekteydi. Bununla birlikte, kesimsel nitelikli plânlar üzerindeki çalışmaların yine bu dönemde hız kazandığı görülmektedir. Bir yandan çeşitli Halk Komiserliklerinin (Bakanlıkların) ve kamusal teşebbüslerin bünyelerinde yer alan plânlama grupları, tıpkı Savaş Komünizmi yıllarında olduğu gibi, ilgili buldukları kesimin ya da teşebbüsün faaliyetlerini ayrıntılı biçimde plânlama işini sürdürmekteydiler.²⁶ Öte yandan Gosplan, daha ilk kuruluş yılında, kesimsel plân çalışmalarına başlamış bulunmaktaydı. Gosplan, ilkin 1921-22 yılı için bir «yiyecek maddeleri plânı» hazırladı. 1921-1922 yıllarında metallürji, dokuma, şeker, kauçuk sanayileri ile öteki bazı sanayi kollarını ilgilendiren plânlar üzerinde çalışmalar Gosplanca tamamlandı. 1922-1923 yıllarında ise, 1921'deki şiddetli kuraklıktan en çok zarar görmüş olan bölgelerde tarımın geliştirilmesi amacını güden uzun dönemli bir plân yapıldı. Bütün bu kesimsel plânlar, Goelro plânına dayandırılmıştı.²⁷ Bu dönemde hazırlanan plânların ortak bir özelliği vardı: Yapılan plânlar, genellikle, geçmişte meydana gelmiş olguların geleceğe uzatılması şeklindeydi.

8 Temmuz 1922 günü çıkarılan bir kararname, yıllık plânlar yanında bir perspektif plân hazırlama ödevini de Gosplan'a veriyordu. Bir yıl sonra 17 Temmuz 1923'de Gosplan, 1923/24 - 1927/28 dönemini içine alan beş yıllık «metallürji sanayii kalkınma plânı»nı hazırladı. 1923 yılının sonuna doğru da sanayi kesiminin kamusal bölümünü kapsayan ilk «beş yıllık sanayi plânı»nın hazırlığı bitirildi. 1924 yılı Mart ayında ulaşım, 1925 yılı Temmuzunda ise tarım kesimine ilişkin beş yıllık plân çalışmaları sona erdirildi.²⁸

Bu dönemdeki çalışmalar, her zaman uygulama alanına geçen sonuçlar vermemiş olmakla birlikte, araştırma ve plânlama yöntemlerinin ilerlemesi yönünden önem taşır. Özellikle beş yıllık plânlama süresi, bu çalışmalar sırasında ilk kez ele alınmıştır. Beş yıllık süre, plâncılara belli bir hareket serbestliği verecek, öncelik sıralarını saptama ve ekonominin yapısı üzerinde etkili olma, büyük teşebbüsler kurma olanağını sağlayacak kadar uzun, fakat üretim tekniklerinde âni ve büyük değişmelerin ortaya çıkmasına yetmeyecek kadar kısa bir dönem sayılmaktaydı. Öte yandan, NEP Dönemindeki uygulama, iktisadî düşünceler üzerinde de önemli bir

²⁶ SCHWARTZ, H. : Russia's Soviet Economy, Englewood Cliffs, New Jersey, 1958, p. 117, 118.

²⁷ BOR, M. Z. : y.a.g.m. p. 91.

²⁸ ZALESKİ E. : a.g.ş. pp. 39-43.

değişiklik meydana getirdi. Savaş Komünizmi sırasında kullanılan iktisadî yöntemlere artık, sosyalist bir ekonominin zorunlu kıldığı sonuçlar gözüyle bakılmıyordu. Piyasayı, plânlamanın karşıtı olarak ele alan görüş giderek yerini, piyasayı plânlamaya uydurulabilecek bir mekanizma sayan görüşe bırakıyordu.²⁹

Sovyet Rusya'da ekonominin tümünü kavrayan ilk plân dene-mesi 1925 yılında yapıldı ve Gosplan, 1925-26 yılı için «Kontrol Rakamları» (Kontrolnye Cıfry) adı verilen yıllık bir plân taslağı hazırladı. Kontrol Rakamları, geçmiş dönemde ekonominin her bir kesiminde görülen gelişmeleri analiz ettikten sonra, bu gelişmelerin gelecek yıl içinde göstereceği eğilimi bulmağa çalışıyordu. Ayrıca, karşılaşılabilecek beklenen başlıca sorunların çözüm yolları da «Kontrol Rakamları»nda gösteriliyordu.³⁰ Aslında, Kontrol Rakamlarının gerçek bir yıllık plân olduğunu söylemek güçtür. Bu belge, ne Hükümet ne de teşebbüsler yönünden bağlayıcı bir nitelik taşımaktaydı. İlk Kontrol Rakamları, daha önce kararlaştırılmış bulunan iktisat siyasetinin uygulamaya konmadan önce denetlenmesine yarayan bir konjonktür incelemesinden başka bir şey değildi.³¹ Bununla birlikte, 1925-26 yılı için hazırlanan Kontrol Rakamlarını Sovyet Hükümeti, «iktisadî kalkınmanın plânlamasına temel olacak yeterlikte bulunmadıkları» gerekçesiyle reddetti. Gosplan'ın 1926-27 yılı için hazırladığı ikinci Kontrol Rakamları da yine Hükümetçe kabul edilmedi. Ancak, gerek «Kontrol Rakamları» denilen yıllık iktisadî hedefler belgesini hazırlamak için yapılan çalışmalar, gerekse öne sürülen eleştiriler plânlama alanında yeni görüşlerin ortaya çıkmasına yol açtı. İlk Kontrol Rakamları, Batı ülkelerinde o zaman çok tartışılan iktisadî tahmin yöntemleri ile konjonktür etüdlerinden esinlenerek hazırlanmış ve gelecekte meydana gelmesi beklenen gelişmeler, geçmişteki olayların extrapolation'una dayandırılmıştı.³² Kullanılan bu yöntem, ekonominin yapısını değiştirmek, kamusal kesimin kapsamını genişletmek, kalkınma hızını elden geldiğince yükseltmek, ülkede kurumsal değişiklikler yapmak isteyen Sovyet yönetiminin amaçları ile bağdaşacak sonuçlar veremezdi. 1925-26 ve 1926-27 yıllarına ilişkin Kontrol Rakamları'nın Hükümetçe onaylanmaması üzerine Gosplan'da ve

²⁹ FEIWEL, G. R. : The Soviet Quest for Economic Efficiency, New York 1967, p. 21, 45.

³⁰ BAYKOV, A. : a.g.e., p. 431.

³¹ Bk. ZALESKI, E. : a.g.e. p. 45; CAIRE, G. : a.g.e. p. 136.

³² BAYKOV, A. : a.g.e. pp. 433-434; SCHWARTZ, H. : a.g.e. pp. 119-120; keza bk. CAIRE G. : a.g.e. pp. 141-142.

ona bağlı kuruluşlarda çalışan plâncıların büyük bir bölümü görevlerinden alındılar.

Yeni bir ekip tarafından 1927-28 yılı için hazırlanan Kontrol Rakamları, öncekilerden gerek yöntem gerekse nitelik yönünden ayrılıklar göstermekteydi. Ayrıca, söz konusu yıla ilişkin Kontrol Rakamlarının hazırlanmasında mizan yönteminden de geniş ölçüde yararlanılmış bulunuyordu. 1927 yılı Ağustos ayında Parti organları, Kontrol Rakamları'nın uyulması zorunlu kurallar sayılacağını kararlaştırdı. Böylelikle Kontrol Rakamları, yol gösterici bir plân görünümünü kaybetip emredici bir nitelik kazanmış, bütün icra plânlarının ve devlet bütçesinin temeli durumuna gelmiş oluyordu. Bir yıl sonra, ekonominin tümü için saptanan üretim hedeflerini, sanayi plânını ve öteki kesimsel plânları, finansman programı ile birleştiren ve böylece bir bütünlüğe erişmiş bulunan 1928-29 Kontrol Rakamları, ülkenin genel yıllık plânı olarak Hükümetçe onaylandı.³³ Sözü edilen son iki yıla ilişkin Kontrol Rakamları, genişleyen kapsamları, emredici nitelikleri ve ayrıntılara kadar inişleriyle, Sovyet plânlamasında önemli bir gelişmeyi belirlemiş oluyordu.

Rus Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi ile Merkezî Kontrol Komisyonunun 1927 Ekiminde yaptıkları ortak toplantıda, ülke ekonomisinin tümünü kavrayan beş yıllık bir plânın hazırlanması kararlaştırıldı. 2 Aralık 1927 günü çalışmalarına başlayan Komünist Partinin XV. ci Kongresi de, ağır sanayiın hızla geliştirilmesi, tarımın kollektifleştirilmesi ve sosyalist ekonominin temellerini atma amacı ile ilk beş yıllık plânın hazırlanması kararını aldı. Yine bu Kongre'de, plân yapılırken göz önüne alınacak ilkeler ayrıntılı olarak belirtildi. Böylece, NEP ile birlikte, Sovyet plânlamasının gelişimindeki ilk aşama da sona ermiş, beş yıllık plânlar dönemi başlamış oluyordu.

Rus iktisatçısı D. A. Baykov'un dediği gibi, ilk «beş yıllık plân ne plânlama kurumlarının ürünüydü, ne de 1929 Mayısında sadece «tasdik» edilmişti. Çünkü Beş Yıllık Plân, Rus ekonomisinin eski durumuna dönme sürecinin tamamlanmasından çok önce, ideolojik ve kısmen de teknik yönden olgunlaşmağa başlamış bulunuyordu. Plânlama kurumları, Beş Yıllık Plânı kendi teşebbüsleriyle hazırlamamışlardır; tam tersine, plânı kısa zamanda hazırlama görevi onlara verilmiştir».³⁴

³³ BOR, M. Z. : y.a.g.m. p. 93.

³⁴ BAYKOV, A. : a.g.e. p. 128.

II. Beş Yıllık Plânlar Dönemi : NEP Dönemi'nin sona erdiği ve ilk beş yıllık plânın hazırlandığı yıllar, Rus ekonomisi için bir dönemeç noktası sayılabilir. Gerçekten, 1926 ile 1928 yılları arasında Rus ekonomisi, 1913'deki üretim olanaklarını aşağı yukarı yeniden kazanmış bulunuyordu. 1928 yılında milli gelir 1913'e oranla % 19 yükselmiş, makine yapımında, elektrik ve tarım üretiminde Sovyet yönetiminden önce ulaşılmış olan miktarlar aşılmıştı.³⁵ Yine NEP Dönemi sonunda, kamusal kesimin üstünlüğü, özellikle sanayi alanında sağlanmıştı. 1927-28 yılında sınaî üretimin % 76.1'i devlet teşebbüsleri, % 11.2'si kooperatifler, % 12.7'si ise özel teşebbüsler eliyle yapılmaktaydı. Kamusal sanayi kesimi daha çok büyük teşebbüslerden, özel kesim ise genellikle küçük teşebbüslerden oluşmaktaydı. Büyük teşebbüslerde sınaî üretimin % 90.9'u kamusal, % 1.7'si özel kurumlar tarafından yapılmaktaydı. Buna karşılık, küçük teşebbüs üretimi içinde devletin payı % 2.2, kooperatiflerinki % 30.2, özel kesimin payı da % 67.6 idi.³⁶ 1928 yılında perakende ticaretin ancak % 23 kadarı özel teşebbüslerin, % 77'si devletin ya da kooperatiflerin elinde bulunmaktaydı.³⁷ Öte yandan, ülkede ekilen toprakların % 96.2'si kendi hesabına çalışan köylülere, % 3.7'si sovkhoz ve kolkhozlara aitti.³⁸ Tarımsal üretimin hemen hemen tümü olarak özel kişiler elinde bulunması, emredici plânlamanın etki gücünü zayıflatıyordu. Buna karşılık Rusya, 1928 yılında, yiyecek maddeleri fazlasına sahip duruma gelmişti. Ayrıca, teknik adam, istatistikçi gibi uzmanlardan oluşan geniş bir kadro ile hayli yaygın bir demiryolu ağı meydana getirilmiş bulunmaktaydı.³⁹

XV. ci Parti Kongresi'nin aldığı karar üzerine VSNKh ve Gosplan, biri «minimal» öteki «optimal» hedeflere yönelmiş iki plân taslağı hazırladılar. 1929 yılı Nisan-Mayısında toplanan Komünist Partinin XVI. cı Kongresi, hedefleri daha yüksek olan «optimal» taslağı kabul etti. Onaylanan ilk Beş Yıllık Plân, geçmişe geçerli olmak üzere, 1928 yılı Ekiminden itibaren yürürlüğe konuldu. Böylece, beş yıllık plânlar dönemi açılmış oluyordu.

³⁵ EFİMOV, A. — ANTCHICHKINE, A. : Economie, gestion et planification, Moscou, p. 17.

³⁶ BAYKOV, A. : a.g.e. p. 124.

³⁷ BERGSON, A. : The Economics of Soviet Planning, New Haven 1964, p. 22.

³⁸ BERGSON, A. : y.a.g.e. p. 18.

³⁹ NOVE, A. : a.g.e., pp. 343-344.

Kabul edilen optimal taslak;

- a) Beş yıllık plân süresi içinde büyük ölçüde kuraklık olmayacağı;
- b) İhracatın hızla artması ve dış borçlanmalar sonucu dış ticaretin genişleyeceği;
- c) Emek verimliliğinin çoğalacağı, üretim maliyetlerinin ve fiyatların düşeceği, üretilen malların nitelik yönünden iyileşeceği;
- d) Savunma giderlerinin nisbeten küçük olacağı varsayımlarına dayandırılmıştı.⁴⁰

Beş Yıllık Plân, ülke ekonomisinin bütün kesimlerini kapsayacak biçimde hazırlanmıştı. Ancak Plân, sadece ana noktalarda ayrıntılara kadar inebilmekteydi. O kadar ki, Plân'ın en çok işlenmiş yeri olan sanayie ilişkin bölümü, sadece VSNKh tarafından yönetilen teşebbüsleri kapsamaktaydı. Bununla birlikte, Birinci Beş Yıllık Plânda ağırlık makine yapımına ve elektrik sanayiine verilmiş bulunuyordu. Gerçekte de yapılan bu çalışmayla, sadece ağır sanayiın tam anlamıyla plânlanmış olduğu söylenebilir.⁴¹

İlk Beş Yıllık Plân, yalnız beş yılın sonunda ulaşılabilecek hedefleri değil, aynı zamanda her yıl erişilmesi gereken hedefleri de belirlemekteydi. Sanayi ve tarım alanlarındaki üretim, yeni inşaat, millî gelir, ekonominin her kesimindeki yatırımlar ve bütçe için yıllık gelişme hedefleri plânda ayrı ayrı gösterilmiş bulunuyordu. Böylelikle, ekonominin her kesimi için Plân değişik bir gelişme hızı saptamış oluyordu. Gelişme hızı en yüksek tutulan üretim kolları, tarım makineleri, traktör, kimya sanayii, makine yapımı gibi o zaman için en az gelişmiş olanlardı.⁴² Birinci Beş Yıllık Plân, biçim yönünden de bazı yenilikler getirmekteydi. Üretim malları üreten sanayi kolları (A grubu) ve tüketim malları üreten sanayi kolları (B grubu) ayırımı bu Plânda yapılmış, en önemli sınıfların ürünleriyle ilgili olarak bir «ad çizelgesi» (nomenclature) hazırlanmış ve üretim için hem değer olarak (1926-27 fiyatlarıyla ve ilgili yılın fiyatlarıyla ayrı ayrı olmak üzere), hem de ton, metre vb. gibi maddi birimlerle üretim hedefleri saptanmış bulunuyordu. Ayrıca, saptanan hedefler konsolide bir tabloda toplanmıştı. Yine hedefler, fede-

⁴⁰ BAYKOV, A. : a.g.e. pp. 153-154.

⁴¹ KURSKY, A. D. : a.g.m. p. 30.

⁴² ZALESKİ, E. : a.g.e. p. 57; BOR, M. Z. : y.a.g.m. p. 97.

re cumhuriyetler, yerel sanayiler ve üretim malları sanayii ile tüketim malları sanayii için ayrı ayrı gösterilmişti.⁴³

Yürürlüğe konuşundan dört yıl üç ay sonra, 31 Aralık 1932'de ilk Beş Yıllık Plânın tamamlandığı resmen ilân edildi. Plânın öngördüğü hedeflerden bir çoğuna ulaşılmamakla birlikte, Rus ekonomisinin bu süre içinde önemli bir gelişme gösterdiği söylenebilir.⁴⁴ Öte yandan, birinci Beş Yıllık Plânın uygulanması sırasında, ekonominin bir çok kesiminde reformlar yapıldığı ve iktisadî kurumların değiştirildiği görülmektedir. 1930 yılı Eylülünde gerçekleştirilen vergi reformu ile, ekonominin kamusal kesimindeki 46 çeşit vergi ve resim kaldırılmış, bunların yerine tek bir «yaygın muamele vergisi» konulmuştur. Yine aynı yılın başlarında, ticarî kredilere ve ticarî senetler yoluyla kredi açma usulüne son verilmiş, Devlet Bankası'nın bütün kamusal teşebbüslere, üretim ve finansman plânlarına göre kredi vermesi bir ilke olarak benimsenmiştir. Böylelikle Devlet Bankası, bütün kısa süreli kredilerin tek kaynağı durumuna getirilmiştir. Ancak, bir yıl sonra yapılan yeni bir değişiklikte Devlet Bankası'nın teşebbüslere otomatik olarak, başka bir deyişle, teşebbüslerin kendi plânları uyarınca kredi açması önlenmiş, yapılacak her işin niteliğine göre kredi verilmesi esası kabul edilmiştir. Bu yolla, plân uygulamasının parasal yönden denetimi sağlanmaya çalışılmıştır. Yine 1930 yılından başlayarak, Kontrol Rakamları yerine «Yıllık Plânlar» hazırlamak ve uygulamak yoluna gidilmiştir.⁴⁵ 1931 yılında yürürlüğe giren ilk «Yıllık Plân», sanayi kesimi için bir dizi üretim hedefleri saptamış ve her bir sanayi kolunda üretim hedeflerine ulaşabilmek amacıyla uygulanacak belli başlı tedbirleri göstermiştir. Ayrıca, üretilecek malların niteliğiyle ilgili göstergelere de birinci «Yıllık Plân» da yer verilmiştir.

Birinci Beş Yıllık Plân süresince gerçekleştirilen en büyük yapısal değişiklik, tarımın geniş ölçüde kolektifleştirilmesidir. Gerçekten de, kolektifleştirilen köylü işletmelerinin oranı, plân hedeflerini çok aşarak 1932 yılı sonunda % 61'in üstüne çıkmıştır. Böylece, Birinci Beş Yıllık Plân döneminin bitiminde, kolektifleştirilmiş tarımsal toprakların ekilen tüm topraklara oranı % 77.7'yi bulmuştur. Tarım kesimindeki bu dönüşümün çabukluğunu ortaya koyabilmek için, 1929 yılı sonunda kolektifleştirilmiş köylü işletme-

⁴³ BOR, M. Z. : y.a.g.m. p. 95.

⁴⁴ SCHWARTZ, H. : a.g.e. p. 121; BAYKOV, A. : a.g.e. p. 166.

⁴⁵ BOR, M. Z. : y.a.g.m. p. 98.

lerinin sadece % 3,9, kollektifleştirilmiş tarımsal toprakların ise % 4,9 oranında olduklarını belirtmek yeterlidir.⁴⁶ 1 Şubat 1930'da yürürlüğe konulan hızlı kollektifleştirme siyasetine⁴⁷ paralel olarak, 1930 yılı ilkbaharında bir «Devlet Ekim Pânı» da hazırlanmış ve uygulamaya konmuştur. Bu plân, her bir ürün çeşidinin ekileceği alanların genişliğini belirliyor, elde edilmesi umulan ürün miktarlarını ve devlet çiftlikleri ile kollektif çiftliklerin güçlenmesi için alınacak tedbirleri gösteriyordu. Öte yandan, her bir devlet çiftliği ve kollektif çiftlik için ulaşılması zorunlu üretim hedefleri plânda saptanmış bulunuyordu.⁴⁸

Birinci Beş Yıllık Plân döneminin sonlarında, sanayi kesiminin yönetiminde de önemli sayılabacak bir değişme meydana getirildi. 5 Ocak 1932'de Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyi (VSNKh) kaldırılarak yerine üç Halk Komiserliği (Bakanlık) kuruldu. Bunlar, Ağır Sanayi, Hafif Sanayi, Tahta Sanayii Halk Komiserlikleriydi.⁴⁹ VSNKh'nın yerine Halk Komiserliklerinin kurulması, bir çeşit merkezi ihtisaslaşmanın başlangıcı sayılabilir. Gerçekten de, sanayi ile ilgili Halk Komiserliklerinin sayısı 1939'da 20'ye, 1946-48 arasında ise 32'ye yükselmiştir. Yeni örgütlenme biçimine göre iktisadî teşebbüsler, bağlı buldukları Komiserliğin ilgili bölümü (glavk) tarafından yönetilmekteydi⁵⁰ VSNKh'nın kaldırılmasından sonra, gerek kısa gerekse uzun dönemli plânlar hazırlamak, iktisadî kaynakların dağılımı hakkında karar vermek ve yeni teknikler geliştirmek görevini Gosplan yüklendi. Ancak, tek tek teşebbüslerin plânları yine bunların bağlı buldukları Bakanlığın plânlama bölümünce hazırlanmaktaydı. Gosplan ise, genel iktisadî plânın temelini meydana getiren «maddi mizanları» düzenliyordu.⁵¹

1933-1937 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Plân, Komünist Parti'nin 1934 yılında yapılan XVII. ci Kongresinde kabul edildi ve 1933 yılı başından itibaren geçerli olmak üzere yürürlüğe kondu. Birinci Beş Yıllık Plânın 50 kadar sanayi kolu için üretim hedefleri koymuş olmasına karşılık İkinci Beş Yıllık Plân, 120 sanayi kolunu kavramaktaydı. İkinci Beş Yıllık Plân, birinciye oranla çok daha ayrıntılı bir biçimde ve daha geniş kapsamlı olarak hazırlanmıştı.

⁴⁶ Bk. BAYKOV, A.: a.g.e. p. 327 tablo. 51; VOLIN, L.: A Century of Russian Agriculture, Cambridge Mass. 1970, p. 210 vd., tablo 22..

⁴⁷ MANDEL, E.: a.g.e. p. 14; VOLIN, L.: a.g.e. p. 215 vd.

⁴⁸ BOR, M.: a.g.e. p. 26.

⁴⁹ BAYKOV, A.: a.g.e. p. 177; FEIWEL, G. R.: a.g.e. pp. 79-80.

⁵⁰ NOVE, A.: a.g.e. p. 69.

⁵¹ NOVE, A.: a.g.e. p. 71.

Plân, sadece ekonominin kesimleri ve çeşitli Halk Komiserlikleri yönünden değil, ayrıca federe cumhuriyetler ve idarî bölgeler bakımından da bölümlere ayrılmıştı. Ayrıca, plânın bölümleri arasında daha iyi bir uyum sağlamak üzere çaba harcanmış, bu amaçla mizan yönteminden geniş ölçüde yararlanılmış bulunuyordu. Öte yandan, İkinci Beş Yıllık dönemde ilk defa olarak bölgesel plânlama yoluna gidilmiş, her coğrafi bölge için, sanayi, tarım, ulaşım, inşaat, kültür gibi alanlarda plân hedefleri belirlenmişti.

İkinci Beş Yıllık Plân döneminde mikro-plânlamaya da önem verildiği görülmektedir. Teşebbüslerin bütün faaliyetlerini kapsayan ve Tekhpromfinplan (TIF Plânları) adı verilen teknik, sınaî, ve mali plânlar hazırlanmış, alınması gereken çeşitli tedbirlere de bu plânlarda yer verilmiştir. Bu arada, teknik ve iktisadî veriler kullanarak plânların «uygulanabilirliği» ni denetleme yönteminde de bazı gelişmeler meydana getirilmiştir. Girdi-çıkıtı ilişkilerini belirlemek için «uzmanlar tarafından yapılan tahminler» e başvurma yerine, gittikçe artan ölçülerde «teknik normlar» kullanılmaya başlanmıştır.

Öte yandan, 1935 yılında yiyecek maddelerinin ve mamûl malların vesikayla dağıtımına son verilmesi üzerine, perakende ticaretin plânlama biçiminde de önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu yıldan sonra üretim, ticaret hacmi ve perakende fiyatlar plânlanırken, tüketici talebi daha ayrıntılı bir biçimde incelenmeğe başlanmış, tüketicilerin «parasal gelir ve parasal harcamalar dengesi» önemli bir faktör olarak göz önünde tutulmuştur.⁵² Bu amaçla Devlet Bankası, nüfusun parasal gelirlerini ve harcamalarını üçer aylık dönemler itibariyle hesaplamağa çalışmıştır.⁵³

Sovyet Rusya'da İkinci Beş Yıllık Plân döneminin taşıdığı büyük önem, gerek sınaî gerekse tarımsal üretimin tüm olarak kamulaştırıldığı bir süreyi kapsamaktadır. Gerçekten de, 1937 yılı sonunda sınaî üretimin % 90,3'ü kamusal kuruluşlar, % 9,5'i kooperatifler, % 0,2'si de özel teşebbüsler eliyle yapılmaktaydı. Aynı yıl, tarımsal toprakların % 85,7'si kollektif çiftlikler % 9'u devlet çiftlikleri, sadece % 0,8'i de kendi hesabına çalışan çiftçiler tarafından işlenmekteydi. Toprakların % 4,5 kadarı ise kollektif çiftliklerde

⁵² LUBİMTSEV, N. A. : Basic Principles and Experience of Industrial Development in the Soviet Union, p : 8. (UNITED NATIONS : Basic Principles and Experience of Industrial Development Planning in the Soviet Union, New York 1965); BOR, M. Z. : y.a.g.m. p. 100.

⁵³ BAYKOV, A. : a.g.e. p. 256.

çalışanların ya da ücretlilerin yararlandıkları küçük tarlalardan oluşmaktaydı. Yine, 1937 yılındaki perakende ticaretin % 64'ü devlet, % 23'ü kooperatif mağazalarındaki, % 12,5 kadarı da kolektif çiftlik pazarlarındaki satışlardan meydana gelmekteydi.⁵⁴

1938-1942 yıllarını kapsamak üzere hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Plân, Komünist Partinin 1939 Martında toplanan XVIII. ci Kongresinde onaylandı. Rusya, üçüncü plân dönemine çok elverişli şartlarla girmekteydi. Başlangıç yılında tarımsal rekolte çok yüksek olmuş, Almanya ile yapılan ticaret genişlemiş,⁵⁵ Rusya makine yapımında dünyadaki ikinci sırayı almıştı.⁵⁶ Üçüncü Beş Yıllık Plân, belli başlı mallarda kişi başına düşen üretimi, ileri kapitalist ülkelerdeki seviyeye ulaştırmak, hatta daha yukarı çıkarmak amacını güdüyordu.⁵⁷ Üçüncü Plân, tıpkı birinci ve ikinci plânlar gibi, ülkenin sanayileşmesine ağırlık vermekteydi ve sanayiinin gelişiminde üretim malları üretimi öncelik taşımaktaydı. Gerçekten de, üçüncü plân döneminde yapılacak toplam yatırımların yarısından çoğunun sanayi, üçte ikisinin de sanayi ve ulaştırma alanlarına yapılacağı ön görülmüştü. Yine Üçüncü Beş Yıllık Plân, yeni sınıî teşebbüslerin ham madde kaynaklarına ya da büyük tüketim merkezlerine yakın yerlerde kurulmasını amaç almaktaydı.⁵⁸ Öte yandan, 1937 den sonraki yıllarda, sınıî teşebbüslerin yönetim biçimi, temelde aynı kalmakla birlikte, eskisine oranla daha büyük bir ihtisaslaşma eğilimi göstermekteydi. Öyle ki, 1940 yılında ülkedeki sınıî teşebbüslerin bağlı buldukları Halk Komiserliklerinin sayısı 24'e çıkmış bulunmaktaydı.

Almanya'nın 22 Haziran 1941'de Rusya'ya savaş açmasından bir hafta sonra üçüncü plânın uygulamasına son verildi ve Sovyet Hükümeti, 1941 yılının üçüncü üç ayını kapsayan bir «seferberlik plânını» yürürlüğe koydu. 1941 Ağustosunda da yılın son üç ayını içine alan «Savaş Ekonomisi Plânı» kabul edildi. İkinci Dünya Savaşı sona erinceye kadar Rus Hükümeti, Alman işgali dışında kalan bölgeleri kapsayan çok kısa süreli plânlar hazırlamak ve uygulamak yoluna gitti. 1942, 1943, 1944 yılları için savaş ekonomisi plânları hazırlandı ve uygulandı. Böylece, savaş koşulları, plânlamanın yöntemini ve biçimini büyük ölçüde etkilemiş oluyordu. Ekonominin

⁵⁴ BERGSON, A. : a.g.e., p. 16, 18, 22.

⁵⁵ SORLIN, P. : La Société soviétique, 1917-1967, Paris 1967 2 me éd., p. 177.

⁵⁶ EFIMOV, A. — ANTCHICHKINE, A. : a.g.e. p. 29.

⁵⁷ EFIMOV, A. — ANTCHICHKINE, A. : a.g.e. pp. 38-39.

⁵⁸ BAYKOV, A. : a.g.e. p. 287.

tümünü kavrayan genel plânlar üçer aylık dönemler için hazırlanıyor ve bu plânlar, ekonominin kesimlerine göre birer aylık, hatta on günlük bölümlere ayrılıyordu.⁵⁹ Başka bir deyişle, Rus ekonomisi yine plânla yönetiliyor, fakat plânlama daha operasyonel bir nitelik kazanmış bulunuyordu. Savaş boyunca uygulanan plânlar, sanai teşebbüslerin Doğuya taşınmasını, özellikle savaş ihtiyaçlarını karşılayan alanlarda yeni ağır sanayi teşebbüslerinin kurulmasını ve Alman işgalinden kurtarılan bölgelerde üretimin eski düzeyine çıkartılmasını öngörüyordu.⁶⁰

II. ci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra, 1946-1950 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Plân, SSCB Yüksek Sovyeti'nce 1946 Martında kabul edildi. Yeniden barışa döndükten sonra hazırlanan ilk beş yıllık plânın başlıca hedefleri savaştan zarar gören bölgelerin kalkındırılması, sanayi ve tarım kesimlerindeki üretimin savaş öncesindeki düzeye çıkartılması ve hatta bu düzeyin önemli ölçüde aşılmasıydı. Sözü edilen amaçlara ulaşabilmek için yine ağır sanayie ve akar sular üzerindeki ulaşım plânda büyük önem verilmiş bulunuyordu.⁶¹ Savaş sonrasında ilk beş yıllık plânı olan dördüncü plânın başarı ile tamamlandığı, 17 Nisan 1951'de yayınlanan bir hükümet raporuyla resmen açıklandı.

1951-1955 yıllarını içine alan Beşinci Yıllık Plân'ın hazırlanmakta olduğu 1950 Martında kamu oyuna duyurulmakla birlikte, bu plân metni hiç bir zaman tümüyle yayınlanmadı; sadece belli başlı konulara ilişkin «direktifler» 1952 yılı Ağustos ayında açıklandı ve plân direktifleri, aynı yılın Ekiminde toplanan XIX. cu Parti Kongresinde onaylandı. Direktifler, plân hedeflerini mutlak rakamlar olarak değil, genellikle artış yüzdeleri biçiminde göstermekteydi.

5 Mart 1953'de Stalin'in ölmesinden sonra, 1952 direktiflerinin bazılarında bir takım önemli değişmeler yapıldığını, özellikle tüketim malları üretimine ve tarıma daha fazla ağırlık verildiğini ortaya koyan belirtiler görüldü. Ancak, 1954 Nisanında toplanan SSCB Yüksek Sovyeti, ağır sanayie yine en yüksek öncelik sırasının taınacağını kararlaştırdı.⁶² Bununla birlikte, Stalin'in ölümü, Rus plânlaması ve Rusya'nın iktisadi örgütlenme biçimi üzerinde çok

⁵⁹ EFIMOV, A. — ANTCHICHKINE, A. : a.g.e. p. 46; BOR, M. Z. : y.a.g.m. p. 101.

⁶⁰ EFIMOV, A. — ANTCHICHKINE, A. : a.g.e. p. 46; BETTELHEIM, Ch. : L'Economie soviétique, pp. 138-140.

⁶¹ EFIMOV, A. — ANTCHICHKINE, A. : a.g.e. p. p. 51.

⁶² SCHWARTZ, H. : a.g.e. pp. 124-125.

önemli değişimler yaratan bir dönemin başlangıcı sayılabilir. Gerçekten de, Stalin-sonrası dönemde beliren yeni faktörlerin ilk etkileri, 1956-1960 yıllarını kapsayan Altıncı Beş Yıllık Plânda görülebilmektedir.

Söz konusu plân, Komünist Parti'nin 1956 yılı Şubat ayında toplanan ünlü XX. ci Kongresinde kabul edildi. Altıncı Beş Yıllık Plân, daha öncekilerle kıyaslanamayacak kadar yüksek hedeflere yönelmiş bulunuyordu. Beş yıllık süre sonunda milli gelirin % 60, sınıî üretimin % 65, reel ücretlerin de % 30 oranında artacağı plânda öngörülmüştü.⁶³ Öte yandan, sınıî üretim hedefleri bakımından plânda, ağır sanayi ile tüketim malları sanayii arasında bir uzlaşmaya varılmış görünmekteydi. Beş yıl içinde ağır sanayi üretiminin % 70, tüketim malları üretiminin ise % 60 oranında artacağı hesaplanmıştı.⁶⁴ Bununla birlikte, plânın bu hedefleri gerçekçi sayılamayacak kadar yüksek bulunduğu için, daha 1956 yılı başlarında plânın yeniden gözden geçirilmesi ve düzeltilmesi yoluna gidildi. Ancak Rus Hükümeti, Altıncı Beş Yıllık Plânı düzeltilmiş şekliyle uygulamaktansa, ekonominin karşılaştığı güçlükleri çözecek geniş kapsamlı bir reform hareketine girişmeyi daha uygun buldu ve 1957 yılı ilkbaharında, öngörülen reform tedbirlerini açıkladı. Aynı yılın Eylül ayında da, Altıncı Plânın uygulamadan kaldırılması ve 1959-1965 yıllarını kapsayan ilk yedi yıllık plânın hazırlanması kararı alındı. Böylelikle, beş yıllık plânlar dönemi kapanmış, iktisadî reformlar ve uzun süreli plânlar dönemi başlamış oluyordu.

III. İktisadî Reformlar Dönemi : 1957 Mayısında SSCB Yüksek Sovyeti, Rus ekonomisinin, bu arada plânlamanın örgütlenme biçimini temelden değiştiren bir kanun çıkardı. Söz konusu kanun, aynı yılın Temmuz ayında yürürlüğe girdi. Böylece, Rusya'daki iktisadî örgütlenme, II. ci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde en köklü değişikliği geçirmiş oluyordu. Bu derece geniş kapsamlı ve temelli değişiklik yapma zorunluluğunu doğuran çeşitli nedenler vardı :⁶⁵

1. Rusya'da sınıî teşebbüslerin yönetiminden doğrudan doğruya sorumlu olan bakanlıkların sayısı zamanla çok artmış bulunuyordu. Sınıî teşebbüslerin bağlı olduğu bakanlıkların her biri, çeşitli nedenlerle, kendi kendine yeterli olma çabası içindeydi. Bu

⁶³ SCHWARTZ, H. : The Soviet Economy Since Stalin, London 1965, p. 79.

⁶⁴ SCHWARTZ, H. : y.a.g.e. p. 85.

⁶⁵ NOVE, A. : a.g.e. pp. 73-74; keza bk. FEIWEL, G. R. : a.g.e. pp. 81-82

nedenle, aynı malı üreten teşebbüsler, tek bir bakanlığın yönetiminde olması gerekirken çeşitli bakanlıkların yetki alanları arasında dağılmış durumdaydı. Gosplan, bakanlıklararası uyumu ve işbölümü sağlayacak, farklı bakanlıklara bağlı teşebbüslerde gereksiz yere aynı malın üretilmesini önleyecek yetkilerden yoksundu.

2. Bölgesel plânlamadan sorumlu olan bir örgüt kurulamamıştı. Bütün yetkiler Moskova'daki merkezlerde toplandığı ve bakanlıklar arasında uyum sağlanamadığı için, belirli bir bölgenin, çeşitli sanayi kolları kurularak kalkındırılması gerçekleştirilemiyordu.

3. Çeşitli bakanlıkların faaliyetleri arasında uyum olmadığı için, yan-ürünlerin kullanılmasında büyük israflarla karşılaşılıyordu. Örneğin, petro-kimya tesisleri, petrol sanayiinin yan-ürünlerinden yararlanabilecek durumda iken, Kimyasal Ürünler Bakanlığı ile Petrol Sanayii Bakanlığı arasında ilişki kurulamıyordu.

4. Yetkilerin Moskova'da toplanmış olması, günlük sorunların çözümünde bile gereksiz gecikmelerle karşılaşılmasını kaçınılmaz yapıyordu.

1957 reformununun sanayii ilgilendiren nedenlerine, tarımla ilgili etkenler de eklenebilir. Gerçekten, Khrushchev'in 1955 Ocağında yapılan Merkez Komitesi toplantısında söylediği gibi, Rusya nüfusu yılda üç milyon kişi kadar artmakta, kentsel nüfus hızla çoğalmakta idi. Bu nüfusu besleyebilmek için, tahıl üretiminin 5-6 yıllık bir süre içinde bir kat artırılması gerekmekteydi. Hayvansal ürünlerin üretiminde de buna yakın artışların sağlanması zorunlu sayılıyordu.⁶⁶ Oysa, sovkhoz, kolkhoz ve Makine-Traktör İstasyonları (MTS) üçlüsüne dayanan tarımsal örgütlenme, 1931 yılından beri önemli bir değişiklik geçirmemişti. Tarım kesiminde, bir yandan ekim alanlarının genişletilmesi, öte yandan üretimde verimi yükseltecek kurumsal değişikliklerin yapılması gerekiyordu.

10 Mayıs 1957'de kabul edilen ve aynı yılın 1 Temmuzunda yürürlüğe giren reform kanunu, iktisadî niteîikli görevler yapan 25 bakanlığı ortadan kaldırdı. Sadece askerî teçhizatın üretimi ile uğraşan bir-iki bakanlık varlığını koruyabildi. Kanunun getirdiği yeni düzen, toprak esasına dayanmaktaydı. Yapılan değişikliği daha iyileştirebilmek için, federatif bir devlet olan SSCB'nin 15 federe cumhuriyetten oluştuğunu ve reformun uygulandığı yıllarda cumhuriyetlerin «oblast», bunların da «raion» denilen alt-bölgelere ayrıl-

⁶⁶ SCHWARTZ, H. : y.a.g.e. pp : 105-106.

dığını göz önünde tutmak gerekir. Ayrıca, raionlar da «seleniya» adı verilen alt-bölgümlere ayrılmış bulunuyordu.⁶⁷

1957 reformu, SSCB'ni sayıları sonradan 103'e indirilen 105 iktisadî bölgeye bölmekteydi. Her bölgede «Soviet Narodnova Khoz-yaistva» denilen ve kısaca «Sovnarkhoz» diye anılan bir «Bölge İktisat Kurulu» meydana getiriliyordu. Gürcistan, Ermenistan, Kırgızistan gibi küçük federe cumhuriyetler tek bir iktisadî bölge sayıldıkları halde, geniş topraklı cumhuriyetler çok sayıda bölgeye ayrılmışlardı. Örneğin, Kazakistan 9, Ukrayna 14, Rusya Federasyonu 67 iktisadî bölgeden oluşmaktaydı.

Her «Bölge İktisat Kurulu», bir başkan, değişen sayıda başkan yardımcıları ve üyelerden meydana gelmekteydi. İlgili federe cumhuriyetin Bakanlar Kurulu'na karşı sorumlu olan sovnarkhozlar üzerinde SSCB Bakanlar Kurulu doğrudan doğruya kullanabileceği yetkilere sahip bulunmuyordu. SSCB Bakanlar Kurulu, ancak bağlı oldukları federe cumhuriyetin Bakanlar Kurulu aracılığıyla sovnarkhozlara talimat verebiliyordu. Sovnarkhoz, bölgesindeki her çeşit iktisadî faaliyetin düzenlenmesinden ve yönetiminden sorumlu tutulmamıştı. Tarım, ulaşım ve perakende ticaret, kural olarak, Sovnarkhozun yetki alanına girmiyordu. Sadece, bölgedeki büyük sınaî teşebbüsler ile inşaat yapan teşebbüsler Sovnarkhoza bağlanmıştı. Küçük sanayiün yönetimi, yerine göre, yerel sovyetlere ya da oblastlara bırakılmıştı.⁶⁸

Sovnarkhozun iç örgütlenme biçimi, bölgedeki sınaî faaliyetlerin niteliğine ve genişliğine göre değişmekteydi. Fakat, bütün Sovnarkhozlarda, danışma görevi yapan, bir «Teknik-İktisadî Kurul» (tekhniko-ekonomicheski soviet) bulunuyordu. Bu kurulun belli başlı görevleri, plânın hedeflerine uygun biçimde, teknik gelişmenin hızlandırılmasına yardım etmek, teşebbüslere teknik yardım sağlamak konusunda sovnarkhozla işbirliği yapmaktır. Yine, her sovnarkhozda plânlama, işgücü, teknik gelişme, gibi konularla uğraşan «fonksiyonel bölümler» ve teşebbüslerin yönetimiyle görevli «sınaî kesim bölümleri» mevcuttu. Bölgedeki her büyük sınaî teşebbüs, sovnarkhozun ilgili «sınaî kesim bölümü»nce yönetilmekteydi.⁶⁹

SSCB Bakanlar Kurulunun 26 Eylül 1957'de çıkardığı bir kararnameye göre sovnarkhozun temel görevi, üst mercilerce hazırlanan

⁶⁷ BERNARD, P. J. : Planning in the Soviet Union (trans. by I. NOVE), London 1966 pp. 30-33.

⁶⁸ BERNARD, P. J. : a.g.e. pp. 113-144; NOVE, A. : a.g.e. p. 74.

⁶⁹ FEIWEL, G. R. : a.g.e., p. 84.

plânın gerçekleştirilmesini denetlemektir. Bununla birlikte, üretim hedeflerinin plânda toplam olarak verildiği durumlarda sovnarkhozun ayrıntılı hedefler saptamak yetkisi vardı. Sovnarkhoz, bütün faaliyetlerinde, üst mercilerce verilecek talimata uymak zorundaydı; ancak bunları en iyi biçimde gerçekleştirebilmesi için, kendisine kanunla tanınan sınırları aşmamak şartıyla, çeşitli olanaklar arasında bir seçim yapabiliyordu. Örneğin, bölgeye ayrılan yatırımların % 5'ini, ana sektörlerdeki yatırımlar zarar görmemek kaydıyla, gerekli gördüğü alanlara yöneltebilmekteydi; teşebbüslerin 25 milyon (eski) rubleyi aşmayan değerdeki yatırım projelerini onaylayabiliyor ya da değiştirebiliyordu. Bazı ham maddelerin teşebbüsler arasındaki bölüşümünü doğrudan doğruya kararlaştırabiliyor ya da ham maddelerin dağılımında değişiklik yapabiliyordu. İlk defa üretilen mallar için «maliyet artı kâr» ilkesine uygun olarak geçici fiyatlar saptayabiliyordu. Yine sovnarkhoz, ortak çıkarları ilgilendiren konularda öteki sovnarkhozlarla görüşmeler yapabiliyor ve merkezî plâna uygun olmak şartıyla, ham madde sağlanması için onlarla işbirliğine girişebiliyordu.

Bunların ötesinde, Bölge İktisat Kurulu'nun plânlamaya ilişkin çok önemli bir görevi vardı: Yönetiminden sorumlu olduğu teşebbüslerin katılmasıyla, kendi bölgesini kapsayan bir plân taslağını hazırlayıp federe cumhuriyetin hükümetine ve gosplanına sunmak, sovnarkhozun görevidir. Söz konusu plân taslağı, plânlama süreci içinde elbette büyük değişimlere uğrayabiliyordu; yine de sovnarkhoz, ilk taslağı hazırlamış olmakla plânın kesin şeklini etkileyebilme olanağını elde tutuyordu.⁷⁰

1957 reformu, ülkedeki plânlama örgütlerinde de büyük değişimler meydana getirdi. 1955 yılında SSCB Gosplanı, câri plânları hazırlama görevi yüzünden uzun dönemli plânlara yeterince önem veremediği gerekçesiyle «Devlet Plânlama Komisyonu» (Gosplan) ve «Devlet İktisat Komisyonu» (Gosekonomkommissia) adında iki bölüme ayrılmıştı. Bunlardan birincisi, sadece uzun dönemli plânları, ötekisi ise yalnız câri plânları hazırlamakla görevlendirilmişti. 1957'de yapılan reform sonunda, Gosekonomkommissia'nın varlığına son verildi ve gerek kısa gerekse uzun dönemli plânları hazırlama görevleri yine SSCB Gosplanı'nda toplandı. Öte yandan, federe cumhuriyetlere bağlı yerel gosplanların yetkileri genişletildi ve bunlara, kendi cumhuriyetlerindeki sovnarkhozların faaliyetlerini uyumlaştırmak görevi verildi. Fakat, iktisadî kaynakların, yatırımların

⁷⁰ NOVE, A. : a.g.e. pp. 75-76.

ve üretimin dağılımı gibi, plânın yapısını geniş ölçüde etkileyen konularda iktisadî kararlar almak yetkisi yine merkezi örgüte, yani SSCB Gosplanı'na bırakıldı. SSCB Gosplanı'na, federe cumhuriyetlerin gosplanlarınca kendisine sunulan bölgesel plân taslaklarını birbirleriyle uyumlulaştırmak, bunları Partinin ve Hükümetin iktisat siyaseti, üretim olanakları, yatırımların finansmanı, öngörülen tarımsal üretim, işgücü ve tekniker sayısı gibi unsurlarla tutarlı hale getirmek için gerekli değişiklikleri yaparak kesin plâmı hazırlamak görevi verilmişti. Aslında SSCB Gosplanı'nın kanunla belirlenmiş yetkileri oldukça dardı. Örneğin, SSCB Gosplanı ile öteki örgütler ve kuruluşlar arasında bir ast-üst ilişkisi resmen kurulmamıştı. Fakat, SSCB Gosplanı'nın plânlamadaki kilit rolü ve özellikle sınaî ham maddelerin dağılımını kararlaştırma yetkisi, kendisini dolaylı da olsa, çok büyük ölçüde etkili kılıyordu. Üstelik SSCB Gosplanı, gerek Hükümetin gerekse Parti'nin desteğine sahip bulunuyordu.⁷¹

1957 reformu ile birlikte tarım kesimi de önemli bazı değişikliklere uğradı. Kolkhozları toplulaştırarak daha büyük tarımsal işletmeler kurma eğilimi daha da güçlendi. Öte yandan, düşük verimli kolkhozları sovkhoz haline getirme işlemine de devam edildi. Böylece, kolektif çiftliklerin sayısı 1953 yılı sonunda 92.256 iken, 1958 sonunda 69.129'a, 1966'da 37.100'e indirildi. Buna karşılık devlet çiftliklerinin sayısı da aynı yıllarda sırasıyla 4.857, 6.002 ve 12.200'e yükseldi.⁷² Fakat, tarım kesimindeki kurumsal değişmelerin belki en önemlisi 1958 yılı başlarında gerçekleştirildi. İlk defa 1928 yılında kurulan «Makine-Traktör İstasyonları» (MTS),⁷³ 1958 yılı içinde «Tamir ve Teknik Servis İstasyonları» haline getirilerek, buralardaki tarımsal makinelerin hemen tümü kolkhozlara satıldı. 1957 yılı sonunda Rusya'da 1.047.000 traktörü ve 321.000 biçer-döğeri elinde bulunduran 8.000 MTS vardı.⁷⁴ Bunlar, tarımsal makineler üzerinde tekele sahip bulunmakta ve tarımsal ürünle ödenecek aynı bir bedel karşılığında makineleri kolkhozlara kiralamaktaydı.

MTS'lerin kaldırılmasından sonra tarımsal alandaki fiyatların saptanma biçimi de değiştirildi. Reformdan önce kolektif çift-

⁷¹ NOVE, A. : a.g.e. p. 77; FEIWEL, G. R. : a.g.e. pp. 83-84.

⁷² SCHWARTZ, H. : y.a.g.e. p. 113; 1966 istatistikleri için bk. Centre de Recherches sur l'URSS et les pays de l'est : Annuaire de l'URSS 1968, Paris, 1969, p. 729; M.T.S.'lerin kuruluşu ve gelişimi için bk. VOLIN, L. : a.g.e p. 444 vd.

⁷³ Bk. : BAYKOV, A. : a.g.e. p. 330; VUCINICH, A. : Soviet Economic Institutions, Stanford California, 3rd print. 1954 pp. 113 vd.

⁷⁴ CNRS : Annuaire de l'URSS 1968, p. 730.

liklere, ürettikleri ve Devlete sattıkları tarımsal ürünler karşılığında çeşitli ve farklı fiyatlar ödenmekteydi. Örneğin, zorunlu olarak Devlet'e satılacak ürün, yine Devlete zorunlu miktarın üzerinde satılacak ürün ve MTS'lere sağlanan makine hizmeti karşılığı aynı olarak ödenen ürün, farklı fiyatlardan değerlendirilmekteydi. 1958 yılında yapılan değişiklikle Devlete satılan ürünlere tek bir fiyatın ödenmesi ilkesi kabul edildi. Yeni fiyat, vaktiyle Devlete zorunlu olarak satılan ürünün fiyatından yüksek, fakat gönüllü olarak satılan ürünün fiyatından düşüktü. 1960 yılında Sel'khoztekhnika adı verilen ve gerek sovkhozlara gerekse kolkhozlara tarım makineleri ve gereçleri satmakla görevli yeni bir örgüt kuruldu. Sel'khoztekhnika, 1961 yılında yapılan bir değişiklikle, tarımsal makinelerin bakım işini de yüklendi ve böylece Tamir ve Teknik Servis İstasyonları ortadan kalkmış oldu.⁷⁵

7 Nisan 1960'da çıkartılan bir kararnameyle SSCB Gosplan'ının yanında, kısaca Gosekonomsovet denilen «Devlet İktisadî Bilim Kurulu» (Nauchno-ekonomicheski sovet) meydana getirildi. Yeni örgütün görevi, 15-20 yıllık süreleri kapsayan perspektif plânlar hazırlamak. Buna karşılık Gosplan'a, câri plânlarla beş yıllık plânları yapmak görevi verilmişti.⁷⁶ Aynı yılın Haziranında, geniş topraklı üç federe cumhuriyetde sovnarkhozlar arasında işbirliğini güçlendirmek amacıyla süpersovnarkhozlar (vysshie soviety narodno-vo khozyaistva) kuruldu. Böylece, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Kazakistan cumhuriyetlerinin her birinde sovnarkhozlar bir üst sovnarkhozun yönetimi altında toplanmış oluyordu.⁷⁷ Süpersovnarkhozlara, plânların gerçekleşmesini sağlamak ve daha önce federe cumhuriyetlerin yetkisinde olan ham maddelerin teşebbüsler arasında dağılımını düzenlemek gibi görevler yüklenmişti. Öte yandan, yine 1960 yılında 1957 reformuyla yönetimi oblastlara bırakılmış bulunan hafif sanayiın bir bölümü sovnarkhozlara bağlandı. Böylece, sınıfl teşebbüslerin yönetimindeki ademi merkezileşme eğilimi güçlenmiş oldu. Bir kaynağa göre, 1960 yılında sınıfl üretim değerinin % 6'sına eşit bölümü federal (merkezî) örgütlere, % 94'ünü bulan bölümü ise federe cumhuriyetlere, oblastlara ya da raionlara bağlı teşebbüslerde yaratılıyordu. İkinci bölüme giren üretim değerinin çok büyük bir bölümü ise sovnarkhozlara bağlı teşebbüs-

⁷⁵ SCHWARTZ, H. : y.a.g.e. pp. 117-119; NOVE, A. : a.g.e. pp : 60-61.

⁷⁶ NOVE, A. : a.g.e. p. 77.

⁷⁷ BERNARD, P. J. : a.g.e. p. 125; KNIAZEFF, I. : Essai sur l'histoire de la régionalisation économique p. 896 (Centre de Recherches sur L'URSS et les pays de l'est : Annuaire de L'URSS 1968, Paris 1966).

lerde meydana gelmekteydi. Başka bir deyişle, sovnarkhozların sorumluluğu altındaki teşebbüslerin federe cumhuriyetlere, oblastlara ve raionlara bağlı teşebbüslerde yaratılan sınaî üretim değeri içindeki payı % 72 idi. Oysa, 1952 yılında federal örgütlere bağlı teşebbüsler, sınaî üretimin % 70'ini yaratmaktaydılar.⁷⁸

1960'ların ilk yılları, plânlama yönünden önem taşıyan bir başka değişiklik getirdi. Rusya'da 1939 yılından beri var olan «Büyük İktisadî Bölgeler»in (krupny ekonomicheski raion) sayısı, Gosplan'ın 22 Şubat 1960 günü aldığı bir kararla 13'den 16'ya 1961'de 17'ye ve 1962'de 18'e çıkartıldı. Aslında bu bölgeler, 1960 yılına gelinceye kadar, sadece plânlama hazırlanırken dikkate alınan biçimsel bölümlerdi. Fakat, 1961-62 yıllarından sonra bunlar, bölgesel plânlama hazırlanmasında göz önüne alınan temel unsurlar sayılmağa başlandı. «Büyük İktisadî Bölgeler», federe cumhuriyetlerde ya da sovnarkhozlarda olduğu gibi, icraî bir organa sahip bulunmamaktaydı. Bunların 16'sında sadece, danışmanlık görevi yapan plânlama komisyonları vardı. Yapılan değişiklikten sonra, SSCB nüfusunun «Büyük İktisadî Bölgeler» arasındaki bölünümü eskisine oranla daha dengeli bir görünüm kazandı.⁷⁹ Böylelikle bölgesel plânlamayı, toprak büyüklükleri ve iktisadî önemleri birbirlerinden çok farklı olan federe cumhuriyetlere dayandırmaktan doğan sakıncalar bir ölçüde giderilmeğe çalışılmış oluyordu.

Rusya'da iktisadî örgütlenme ile ilgili reformlar, daha sonraki yıllarda da devam etti. Başbakan N. S. Khrushchev'in 19 Kasım 1962 de yaptığı bir konuşmada ileri sürdüğü öneriler, Rus Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin aynı ay içindeki toplantısında kabul edildi ve 1963 yılının Ocak-Mart aylarında yeni bir reformun uygulanmasına geçildi.⁸⁰

1960 yılında 102'ye kadar düşmüş bulunan sovnarkhozların sayısı, 1963 reformu ile daha da azaltılarak 47'ye indirildi. Büyük cumhuriyetlerde yine birden çok, fakat eskisine oranla daha az sayıda sovnarkhoz kuruldu. Böylelikle, sovnarkhozların bir çoğu daha geniş bir coğrafi alandaki sanayiî yönetiminden sorumlu oluyordu. Küçük topraklı federe cumhuriyetlerde ise, önceki yıllarda olduğu gibi, sadece bir sovnarkhoz bulunmaktaydı. Yalnız Uzbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan cumhuriyetleri, «Orta Asya Sovnarkhozu» adını taşıyan tek bir «Bölge İktisat Kuru-

⁷⁸ BERNARD, P. J. : a.g.e. pp. 114-115, tablo : III.

⁷⁹ y.a.g.e. : pp. 35-36; NOVE, A. : a.g.e. pp. 86-87.

⁸⁰ BERNARD, P. J. : a.g.e. p : 131.

lu»nun yönetimi altına kondu. Öte yandan sovnarkhozların yetki-leri de genişletildi : Yerel sanayiın yönetimi, oblastlardan ve yerel sovyetlerden alınarak aynı zamanda ağır sanayiın sorumluluğunu taşıyan sovnarkhozlara verildi. Buna karşılık reformdan önce, sovnarkhozlarca yönetilen inşaat teşebbüsleri, «Devlet İnşaat Komitesi» ya da «S.S.C.B. Gosstroï»u adı verilen yeni bir kuruluşa bağlandı.

SSCB Gosstroï'u, altı «Devlet Komitesi»nden oluşmaktaydı. Bunların üçü, kendi alanlarında inşaat yapan yerel teşebbüslerin ve kuruluşların yönetiminden sorumlu bulunmakta, öteki üç komite ise, inşaatla ilişkin çeşitli faaliyetlerle uğraşmaktaydı. Ayrıca, SSCB Gosstroï'una bağlı olmak üzere, her federe cumhuriyette bir federe (yerel) gosstroï meydana getirilmişti. Bunlar, yapım işlerinin plânlanması, normların ve şartnamelerin saptanması ile görevlendirilmişlerdi ve aynı zamanda kendi cumhuriyetlerinin hükümetlerine karşı sorumlu durumdaydılar.⁸¹

1963 reformuyla sovnarkhozlar üzerinde üçüncü bir kademe meydana getirildi. Daha önce değinildiği gibi, 1960 yılında geniş topraklı üç federe cumhuriyette birer süper-sovnarkhoz kurulmuş bulunuyordu. Bu kez, süper-sovnarkhozların görevini bütün ülkeyi kapsayacak biçimde yerine getirmek üzere bir «SSCB Sovnarkhozu» teşkil edildi. Yeni kuruluşa, câri plânların önemli bir bölümünü hazırlamak, özellikle ham maddelerin dağılımını düzenlemek, teşebbüslere ayrıntılı üretim hedefleri saptamak gibi görevler de yükletilmişti. Kısacası SSCB Sovnarkhozu, plânların gerçekleştirilmesini sağlamakla yükümlüydü. Ancak, sahip olduğu görevler, SSCB Sovnarkhozu'nu câri plânların hazırlanmasında söz sahibi kılıyordu. Buna karşılık, 1960 reformundan sonra uzun vâdeli plânlar hazırlamak üzere kurulan Gosekonomsovet'in varlığına 1963 yılı Martında son verilmiş, özellikle uzun dönemli plânlama ile uğraşmak görevi SSCB Gosplani'na bırakılmıştı. Gerek SSCB Gosplani, gerekse SSCB Sovnarkhozu, aynı adı taşıyan yerel kuruluşlar üzerinde söz söylemek hakkıyla donatılmıştı.⁸²

13 Mart 1963 günü çıkartılan bir kararname SSCB'de yeni bir merkezî kuruluş meydana getirdi. «Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyi» adını taşıyan ve kısaca VSNKh diye anılan bu yeni kuruluş, koordinasyon görevi yapan çeşitli örgütler arasında koordinasyon sağlamak amacını gütmekteydi. SSCB Gosplani, SSCB Sovnarkhozu, SSCB Gosstroï'u ve çeşitli Devlet Komiteleri VSNKh'ya karşı

⁸¹ NOVE, A. : a.g.e. pp. 97-98.

⁸² y.a.g.e. p. 78; BERNARD, P. J. : a.g.e. p. 134.

sorumlu tutulmuştu. VSNKh, kendi yetkisine giren konularda bütün devlet kuruluşlarına ve memurlarına bağlayıcı emirler verebiliyordu. Doğrudan doğruya SSCB Hükümetine bağlı olan ve çok geniş yetkilere sahip görünen VSNKh'nın uygulamadaki gerçek etki derecesi kesinlikle bilinmemektedir.⁸³ Bununla birlikte, bir Rus yazarı VSNKh'yı «merkeziyetçilik eğiliminin özellikle belirgin» bir kurumu olarak göstermektedir.⁸⁴ Gerçekte de, belirli sanayi kollarını yöneten bazı «Devlet Üretim Komiteleri» ile plânlama yönünden özel bir önem taşıyan «Devlet Komiteleri» VSNKh'nın kuruluşu içinde yer almaktaydı.⁸⁵

Rus ekonomisinin örgütlenme biçimi ile ilgili olarak 1957 yılından beri yapılagelmiş olan reformlar, kendilerinden beklenen olumlu sonuçları, istenen ölçüde meydana getiremediler. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, Rus ekonomisinde sanayi kesiminin gelişme hızı, özellikle tüketim malları üretimindeki yıllık artış oranı, reformlar dönemi boyunca sürekli bir düşüş göstermiştir.

Sovyet Rusya'da Sınai Üretimin Gelişme Hızı
(% olarak)

Yıllar	Sınai üretim	Ağır sanayi üretimi	Tüketim malları üretimi
1954	13	14	13
1958	10	11	8
1959	11	12	10
1960	10	11	7
1961	9	10	7
1962	9,5	11	7
1963	8,5	10	5
1964 (ilk altı ay)	7,5	10 (dan fazla)	2

KAYNAK: SCHWARTZ, H.: The Soviet Economy Since Stalin, p. 124.

Öte yandan, tarımsal üretimde de umulan gelişme sağlanamamıştır. Gerçekten, ilk Yedi Yıllık Plân'ın birinci yılma oranla tarımsal üretim, 1962 yılında sadece % 7 arttırılabilmiş, 1963 yılında ise 1959'daki düzeyin altına düşülmüştür.⁸⁶

⁸³ NOVE, A.: a.g.e. p. 78; Bk. ZALESKİ, E.: Les réformes de la planification en URSS, p. 26. (Cahiers de L'ISEA, Juin 1964 NO: 150) (supplément).

⁸⁴ KNIAZEFF, I.: a.g.m. p. 897.

⁸⁵ ZALESKİ, E.: a.g.m. p. 26.

⁸⁶ Bk. SCHWARTZ, H.: y.a.g.e. p. 130; tablo: 17.

Yapılan reformların istenen sonuçları vermemesi üzerine Rus Hükûmeti, 1964 ve 1965 yılları için ayrı ve özel bir plânın hazırlanmasına karar verdiğini 1963 Haziranında açıkladı. Böylece ilk Yedi Yıllık Plân, bitiminden iki yıl önce büyük ölçüde değiştirilmiş, gerçekte uygulamadan kaldırılmış oluyordu.⁸⁷ Karşılaşılan güçlüklerin yenilememesi, ülkenin iktisadî örgütlenme biçiminde yeni değişikliklerin yapılması yolunda beliren eğilimi daha da güçlendirdi. N. S. Krushchev'in 15 Ekim 1964'de görevinden ayrılmasından sonra başbakanlığa getirilen A. N. Kosygin, 9 Aralık 1964 günü Yüksek Sovyet'e sunduğu raporda, plânlama sisteminin hataları ve yetersizliği üzerinde durarak, «ekonominin yönetimini iyileştirmek için gerekli tedbirleri uygulamak» amacıyla Parti Merkez Komitesi'nin çeşitli reform önerilerini incelemekte olduğunu açıkladı.⁸⁸ Merkez Komitesinin 1965 Eylülündeki toplantısında alınan kararlar ve aynı yıl toplanan SSCB Yüksek Sovyeti'nin çıkardığı kanunlar uyarınca Rus ekonomisinin örgütlenme biçiminde, sınaî üretimin plânlanma ve yönetim tarzında bir takım önemli değişikliklerin yapılmasına girişildi.

1965 yılında uygulama alanına konan değişiklikler, bir bakıma, ekonominin 1957'den önceki örgütlenme biçimine dönüş sayılabilir. Gerçekten, Krushchev'in başbakanlıktan ayrılmasıyla başlayan dönemde, 1957 yılından sonra kurulan «Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyi» (VSNKh), SSCB Sovnarkhozu ve federe cumhuriyetlerdeki sovnarkhozlar kaldırıldı. Böylelikle, sanayiın plânlanmasında ve yönetiminde 1957 reformunun getirdiği toprak (bölge) ilkesinden vazgeçilmiş,⁸⁹ başka bir deyişle, sanayiın yönetimi tekrar kesimsel (sectoriel) bölünüme dayandırılmış oluyordu. Sovnarkhozların varlığına son verilince, bunların yönetimi altında bulunan sınaî teşebbüsler, 1957 öncesi dönemde olduğu gibi, yeniden kurulan ve kendilerine sınaî nitelikli görevler verilen bakanlıklara bağlandı.⁹⁰

⁸⁷ y.a.g.e. p. 138.

⁸⁸ FEIWEL, G. R. : a.g.e. p. 245.

⁸⁹ Bk. KNIAZEFF, I. : a.g.m. p. 907.

⁹⁰ Yeni kurulan bakanlıklar, SSCB'deki öteki bakanlıklar gibi, federal ve federe bakanlıklar olmak üzere iki bölüme ayrılabilir. Federal düzeydeki bakanlıklar da, ayrıca «federal bakanlık» ve «federal-cumhuriyet bakanlığı» adlarını taşıyan iki gruba bölünebilir. Birinciler belli bir üretim kolunun SSCB topraklarının tümü üzerindeki faaliyetlerini düzenlemekten doğrudan doğruya sorumludurlar. İkinciler ise, ilgili oldukları üretim konunu, aynı adı taşıyan federe bakanlıklar aracılığıyla yönetirler. Bu nedenle, federe cumhuriyetlerdeki bakanlıkların bir bölümü, hem bağlı buldukları federe cumhuriyetin bakanlar kuruluna, hem de aynı adı taşı-

Yeniden kurulan bakanlıklar, yönetimleri altında bulunan teşebbüslerle ilgili bütün konulardan sorumluydular. Söz konusu bakanlıklar kendilerine bağlı teşebbüslerde üretimin plânlanması, işgücü, ücretler, finansman, gerekli ara malların sağlanması, teknik gibi çeşitli konulara ilişkin bütün sorunlar hakkında karar almak yetkisi ile donatılmışlardı.⁹¹ Böylece, 1965 yılında «bakanlık sistemi»ne yeniden dönülmüş oluyordu. Bununla birlikte, 1971'den önceki durumun 1965 yılında aynen canlandırıldığı da söylenemez. Gerçekten de, yapılan değişiklikler sonunda teşebbüsler, daha merkezleştirilmiş bir hiyerarşiye bağlanmış olsalar bile, eskisine oranla önemli ölçüde genişletilmiş bir özerkliğe kavuşturulmuşlardır. Teşebbüsler için belirlenen plân hedeflerinin ayrıntıları azaltılmış, teşebbüslere daha geniş bir alanda karar serbestisi tanınmıştır. Sınai teşebbüsler için sadece, a) satış hacmine, b) belli başlı mal gruplarına, c) merkezden kararlaştırılan yatırımların hacmine, d) bu yatırımlarla yaratılan üretim kapasitesinin ve iktisadî değerlerin tahsisine, e) yeni teknolojinin kullanılmasına ve geliştirilmesine, f) ham maddelerin ve öteki girdilerle teçhizatın ihtiyaç sahiplerine teslimine, g) ücret fonuna, h) kâr hacmine ve kârlılık oranına, i) bütçeyle ilişkilere değinen plân hedeflerinin emredici nitelikte olacağı, bütün öteki iktisadî faaliyetlerin ise teşebbüslerce serbest olarak plânlanabileceği kabul edilmiştir.⁹² Öte yandan, plân uygulaması ve plânlama yönünden de, 1957 öncesinden farklı bir durum yaratılmıştır : Plânlamada fiziki üretim miktarı yerine satış hacmine ağırlık verilmiş, teşebbüslerin başarı ölçüsü olarak da elde edilen kârın büyüklüğü üzerinde durulmuştur. Ayrıca, gerçekleşen kârdan teşebbüslere bırakılan pay arttırılmış, başarılı bireylere ya da topluluklara özendirici nitelikli ek ödemeler yapılması ilkesi benimsenmiştir.⁹³ 1965'de uygulamaya konan yenilikler arasında dikkati çeken önemli bir husus da, teşebbüslerin kullandıkları sermayeye devletçe bir çeşit faiz yürütülmesidir.⁹⁴

yan «federal-cumhuriyet bakanlığı»na karşı sorumludurlar. Bunlardan başka her federe cumhuriyette, sadece kendi cumhuriyetinin bakanlar kuruluna, karşı sorumlu olan federe bakanlıklar vardır.

Bk. CONQUEST, R. (ed) : *The Soviet Political System*, London 1968, pp. 78-79, 82; IVANOV, G. A. : *Les organes centraux de planification* pp. 249-250. (Centre de Recherches sur L'URSS et les pays de l'est : *Annuaire de l'URSS*, 1968, Paris 1969).

⁹¹ NOVE, A. : *The Soviet Economy*, Rev. ed. New York 1966, p. 331.

⁹² BOR, N. : *Aims and Methods of Soviet Planning*, pp. 32-33.

⁹³ FEIWEL, G. R. : a.g.e. pp. 248-251; NOVE, A. : y.a.g.e. pp. 332-333.

⁹⁴ NOVE, A. : y.a.g.e. p. 334.

1965 yılında yapılan değişiklikleri 1957 öncesinden ayıran bir başka nokta, teşebbüslerin ihtiyaç duyacakları ham maddeler ve ara mallar ile öteki gereçlerin bölgesel örgütler aracılığıyla dağıtılmasıdır. Bu amaçla, doğrudan doğruya SSCB Bakanlar Kurulu'na bağlı merkezî bir Devlet Komitesi eliyle yönetilen bölgesel «ikmal depoları» kuruldu. Bu komite, teşebbüslerin ikmaline ilişkin plânları uygulamak, kesimler-arası ara mallar değişimini uyumlaştırarak gibi görevlerle yükümlü kılındı. Yeni düzenlemeye göre, ara malların ve malzemelerin bakanlıklar arasında dağıtımını Gosplan kararlaştıracak, tahsis edilen malların ve malzemelerin teşebbüsler eline geçmesini bölgesel ikmal depoları sağlayacaktı.⁵

1965 reformları arasında yer alan ve plânlama yönünden dik-kati çeken bir başka değişiklik, fiyatların saptanma biçimi ile ilgili bulunmaktaydı. Yapılan değişiklik, fiyatların «toplumsal yönden gerekli sayılan emek miktarı» için ödenen ücretleri yansıtmak, malların üretim ve dağıtım maliyetlerini kapsayacak, teşebbüse kâr bırakacak bir düzeyde saptanmasını öngörmekteydi. Böylelikle, plânlamada iktisadî hesapların daha gerçekçi olması ve öznellikten kurtarılması, dolayısıyla ekonomideki kaynak dağılımının iyileştirilmesi sağlanmak isteniyordu. Bu amaçla, toptan eşya fiyatlarını yeniden saptamak görevi verilen ve S.S.C.B. Gosplanı'na karşı sorumlu tutulan «Fiyatlar Devlet Komitesi» kuruldu.

Öte yandan, 1963 Martında yapılan değişiklikle VSNKh'nın yönetimi altına konmuş bulunan SSCB Gostroi'u ve SSCB Gosplanı, «Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyi»nin 1965 yılında kaldırılması üzerine, SSCB Bakanlar Kurulu'na bağlandı. SSCB Gosplanı'na hem kısa, hem de uzun dönemli plânları hazırlamak görevi verildi. Bir «federal-cumhuriyet» örgütü olan⁶ SSCB Gosplanı, federal cumhuriyetlerdeki yerel gosplanlar üzerinde yönetim ve denetim yetkisine sahip bulunuyordu. Yerel gosplanlar, kendi cumhuriyetlerinin iktisadî gelişimi ile ilgili taslakları hazırlayıp SSCB Gosplanı'na sunmakla görevli kılınyorlardı. Böylece SSCB Gosplanı, bölgesel ve merkezî plânlamayı uyumlulaştırmak işini de yüklenmiş oluyordu.

Rus ekonomisinde 1957 yılından sonra uygulamaya konan çeşitli reform projeleri, zaman zaman zıt yönler kazanmış, bazan daha fazla merkezîyetçiliğe bazan da daha fazla ademimerkeziyetçiliğe yönelmiş görünmektedirler. Ancak, 1965 yılında olduğu gibi,

⁵FEIWEL, G. R. : a.g.e. p. 252; NOVE, A. : a.g.e. p. 332.

⁶ Bk. Yukarda dipnot no : 90.

merkeziyetçilik eğiliminin güçlendiği durumlarda bile, yerel örgütlere ve teşebbüslere vaktiyle verilmiş yetkilerin bütün bütün geri alınmadığı da bir gerçektir. Bu yüzden, günümüzdeki sovyet ekonomisinin, 1957 öncesine oranla daha az merkeziyetçi bir biçimde yönetildiği güvenle söylenebilir. Kaldı ki, iktisadî örgütlenmede bugün ulaşılan durumun geçici olduğu ve bir süre sonra yeni düzenlemelerin yapılacağını ortaya koyan belirtiler vardır. Sovyet ekonomisinin gittikçe daha karmaşık bir nitelik kazanması, önemli bütün iktisadî kararların tek bir merkezden alınabilmesini zamanla daha güçleştirmektedir. Geçmişteki gelişmeler ve eğilimler dikkate alındığında, Rus ekonomisinin örgütlenme biçiminin ve Sovyet plânlamasının, gelecekte günümüzdekinden daha az merkeziyetçi bir yönde değişmeler göstereceği öne sürülebilir.

Bugün Sovyet Rusya'da bütün devlet örgütleri, değişen ölçülerde de olsa, iktisadî plânlama sürecine katılmaktadırlar. Ancak asıl plânlama işlemi özel plânlama örgütleri eliyle yapılmaktadır. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin izlenecek iktisat siyasetine ilişkin direktifleri, bu örgütlerce hazırlanan plânların temeli olmaktadır. Sözü edilen parti direktifleri, ekonominin çeşitli kesimlerindeki üretim hacmini, belli başlı yönelimleri, iktisadî ve teknik oranları, büyüme hızını, belirli bir dönemi göz önünde tutmak suretiyle saptanmaktadır. Parti'nin belirlediği hedeflere ve stratejiye uygun olarak Gosplan'ın hazırladığı ve SSCB Bakanlar Kurulu'nun onayladığı plânlar, SSCB Yüksek Sovyetince kabul edildikten sonra kanun gücünü ve geçerliğini kazanmaktadır.

Bugün Rusya'da doğrudan doğruya plânlama ile uğraşan özel örgütler hiyerarşisinin başında SSCB Gosplanı bulunmaktadır. SSCB Gosplanı, federe cumhuriyetlerdeki gosplanları ve onların aracılığıyla (Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ndeki) iktisadî bölgelere, özerk cumhuriyetlere, krai'lere (toprak), oblast'lara (bölge), raion'lara (ilçe) ve gorsoviet'lere (şehir) bağlı «plânlama komisyonları»nı (sırasıyla kraiplan, oblplan, raiplan ve gorplan) yönetmektedir.⁹⁷ Ayrıca

⁹⁷ SSCB'ni oluşturan 15 federe cumhuriyetin bazıları oblast (bölge) adı verilen alt-bölgelere ayrılmıştır. Herhangi bir etnik azınlığın oluşturduğu oblastlar «özerk cumhuriyet» statüsüne sahip olabilmektedirler. Bunlar, doğrudan doğruya bir federe cumhuriyete bağlıdır. Özerk cumhuriyet statüsüne sahip bulunmayan etnik gruplar ise, «özerk oblast» ve «ulusal toprak» (natsionalni okruğ) adı verilen idarî bölümleri meydana getirmektedirler. Özerk cumhuriyetler ile özerk oblastların büyük çoğunluğu ve «ulusal topraklar»ın tümü RFSSC'ne bağlı bulunmaktadır. Ayrıca, sadece

SSCB Gosplanı, plânlama yönünden gerek federal bakanlıkların, gerekse federal-cumhuriyet bakanlıklarının bünyesinde yer alan plânlama örgütleri ile sıkı bir işbirliği yapmaktadır. Sözü edilen plânlama örgütleri, kendi bakanlıklarına bağlı teşebbüslerin ve kuruluşların faaliyetlerini plânlamaktan sorumlu oldukları için böyle bir işbirliğinin kurulması gerekmektedir. Buna benzer bir ilişki federe cumhuriyetlerdeki gosplanlar ve yukarıda anılan yerel plânlama komisyonları ile federe bakanlıklar ve öteki yerel örgütler arasında da görülebilmektedir.

Rusya'da özel plânlama örgütleri hiyerarşisinin başında bulunan SSCB Gosplanı'nın belli başlı görevleri şunlardır :⁹⁸

a) Beş Yıllık Plânların hazırlanmasına, yıllık plânların, ay-nî ve nakdî mizanların, ham madde ve teçhizatı bakanlıklar ve federe cumhuriyetler arasında dağıtan plânların gözden geçirilip düzeltilmesine ilişkin usulü, süreleri ve yöntemi belirlemek;

b) Federe cumhuriyetlerin, SSCB Gostroi'unun ve SSCB Bakanlıklarının katılmasıyla, üretim ve yatırım hacmi, ücret fonu, emeğin produktivitesindeki artış, rantabilite, tasarruf hacmi gibi belli başlı hedefleri, plân dönemi için ekonominin gelişme hedefleri olarak saptamak;

c) Federe cumhuriyetler, SSCB Bakanlıkları ve örgütleri tarafından kendisine sunulan iktisadî plân taslaklarını incelemek,

bu federe cumhuriyette görülen ve sayıları 6'yı bulan krai'ler (toprak) vardır. Bunlar, bir ya da bir kaç «özerk oblast» kapsayan geniş idarî bölümlerdir. Öte yandan, oblastların büyük çoğunluğu her hangi bir etnik grupla ilgili bulunmamaktadır. Oblastlar da raion (ilçe) denilen alt-bölümlere ayrılmaktadır. Bu sonuncular da belediye örgütüne sahip ve gorsoviet (şehir) denilen daha küçük idarî bölümlere sahiptir. İdarî kademede en son olarak köyler (seleniya) ve şehir tipi yerleşme noktaları gelmektedir. Oblast bölümünün bulunmadığı federe cumhuriyetler ise, doğrudan doğruya raion'lara ve öteki alt-bölümlere ayrılmaktadır.

Bk. CONQUEST, R. : a.g.e. pp. 30-32; BERNARD, P. J. : a.g.e. pp. 30-35; CHAMBRE, H. : L'Union soviétique, Paris, 1966, pp. 109-113.

Öte yandan SSCB, 18 «Büyük İktisadî Bölge»ye ayrılmış bulunmaktadır. Bu bölgelerin ekonomilerini derinlemesine incelemek ve en uygun biçimde gelişmelerini sağlamak amacıyla 16 plânlama komisyonu kurulmuştur. Söz konusu komisyonların 10 tanesi RFSSC'de, 3 tanesi de Ukrayna'da olup, federe cumhuriyetlerin gosplanlarına karşı sorumludurlar. Geri kalan üç tanesi ise doğrudan doğruya SSCB Gosplanına bağlıdır.

Bk. EFIMOV, A. — ANTCHICHKINE, A. : a.g.e. pp. 124-125.

⁹⁸ IVANOV, G. A. : a.g.m. p. 226.

plân hedeflerini kesimsel ve bölgesel çerçeve içinde birbirleriyle uyumlulaştırmak,

d) Beş yıl süreli makroekonomik plân taslaklarını, yıllık plânların düzeltilmesine ilişkin önerileri, mizanları ve önemli sınaî ürünlerin dağıtım plânlarını hazırlamak ve SSCB Hükümetinin incelemesine sunmak;

e) Makroekonomik plânların uygulamasını denetlemek, ülkenin iktisadî gelişme süreci içinde yerel nisbetsizliklerin ortaya çıkmasını önleyecek tedbirleri aramak;

f) Rusya'nın iktisadî plânı ile öteki sosyalist ülkelerin makroekonomik plânları arasında uyumu sağlamağa, uluslararası işbirliğinin gelişmesine ve dış ticaretin verimliliğini arttırmağa ilişkin öneriler hazırlamak;

g) SSCB Gostroi'nun katılmasıyla, yeni sınaî teşebbüslerin kuruluş bölgelerinin ve yerlerinin seçimine ilişkin yöntemleri kararlaştırmak.

Öte yandan, 1965 Nisanında yapılan bir değişiklikle, inşaat ve montaj işlerinin, etüd ve proje çalışmalarının plânlanması görevi, SSCB Gosstroï'undan alınarak SSCB Gosplani'na verilmiştir. Gosplan, inşaat ve montaj işlerine, etüd ve proje çalışmalarına ilişkin plânları onaylamak yetkisine sahip bulunmaktadır. Yine SSCB Gosplani, devlet bütçesi tasarısını, kredi, hazine ve emisyon plânlarının tasarılarını incelemek ve bu konuda vardığı sonuçları Hükümete sunmakla yükümlüdür.⁹⁹

Ekonominin ülke çapında plânlanmasından ve makroekonomik plânların uygulanmasını denetlemekten sorumlu merkezî kuruluş olan SSCB Gosplani'nun örgütlenme biçimi, Rus plânlarının iç yapısında ve ülkenin iktisadî yönetiminde yapılan değişikliklere uygun olarak sık sık değişmelere uğramıştır. SSCB Bakanlar Kurulu'nun 1965 Ekiminde kabul ettiği şekle göre¹⁰⁰ SSCB Gosplani, bir yönetim kurulundan, merkezî örgütten ve bağlı kuruluşlardan oluşmaktadır. Yönetim Kurulu, başında SSCB Gosplani Başkanı ve yardımcıları bulunan 60 üyeden meydana gelmektedir. Bu üyelerin 21'i, Yönetim Kurulundan daha sık toplanan bir «İç Yönetim Kurulu» olarak görev yapmaktadırlar.

⁹⁹ y.a.g.m. pp. 227-228.

¹⁰⁰ y.a.g.m. pp. 230 vd.

SSCB Gosplanı'nın merkez örgütünde farklı konularla uğraşan çeşitli bölümler vardır. Bunlardan «kesimsel bölümler», her sanayi dalıyla, tarımla, yerel sanayi, ulaşım ve dış ticaretle, kültür ve eğitimle, kamu sağlığıyla vb. ile uğraşmaktadır. Kesimsel bölümler, saptanan plân hedeflerine uygun olarak, iktisadî plânların kendi alanlarını ilgilendiren kısmını hazırlamaktan sorumludurlar. Genel ve fonksiyonel bölümler, plânlarda uyumu ve üretim dallarının oranlı gelişimini sağlamakla yükümlüdür. Mizan bölümleri, federal düzeyde olmak üzere maddi mizanların düzenlenmesi ve belli başlı ara malların, malzemelerin ve teçhizatın dağıtım plânlarının hazırlanmasıyla uğraşır. SSCB Gosplanı'nda sözü edilenlerden başka, yerel plânlama ve teşebbüslerin kuruluş yerinin seçimi, yeni plânlama yöntemlerinin uygulanması, inşaat, etüd ve proje çalışmaları ve öteki konular ile ilgili çeşitli bölümler bulunmaktadır. SSCB Gosplanı'na bağlı kuruluşlar şunlardır: Fiyatlar Devlet Komitesi, İktisadî Araştırmalar Enstitüsü, Plânlama ve Normlar Bilimsel Araştırma Enstitüsü, Üretici Güçler Etüd Konseyi ve Ulaşım Sorunları Enstitüsü.

Bu kuruluşlardan birincisi olan Fiyatlar Devlet Komitesi, fiyatları saptama yöntemlerini ve fiyat sistemini iyileştirmek, fiyatları saptamakla görevli devlet organlarını tek bir merkezî sistemde birleştirmek amacıyla 1965 yılı Temmuz ayında vücuda getirilmiştir. Bundan başka, yerel gosplanlara bağlı olmak üzere her federe cumhuriyette ayrı bir «Fiyatlar Devlet Komitesi» kurulmuş bulunmaktadır. Başka bir deyişle, SSCB Gosplanı'na bağlı olan «Fiyatlar Devlet Komitesi» federal-cumhuriyet organı niteliğini taşımaktadır. Bu komite, ulusal ekonomi ve halk için gerekli sayılan malların üretimini teşvik etmek bakımından fiyatların oynayabileceği rolü güçlendirmek, üretim koşullarındaki değişmelere uygun olarak fiyatları değiştirmek ve toplumsal yönden zorunlu harcamaları yansıtacak düzeye getirmek gibi görevlerle yükümlüdür.

SSCB Gosplanı'na bağlı olmamakla birlikte plânlama, özellikle plânların uygulanması ve gerçekleşmesi yönünden önem taşıyan bir başka örgüt, «Maddi ve Teknik İkmal ile Görevli Devlet Komitesi»dir. 1965 Ekiminde SSCB Bakanlar Kurulu'na bağlı olmak üzere kurulan bu Komite, ekonominin maddi ve teknik ikmal ile ilgili plânların gerçekleştirilmesinden sorumlu tutulmuştur. Bu amaçla, RFSSC dışında kalan federe cumhuriyetlerde 14 tane maddi ve teknik ikmal genel müdürlüğü kurulmuş ve bunlar aynı zamanda hem federe hükümetlere hem de Devlet Komitesine bağlanmıştır. RFSSC'da ise doğrudan doğruya Devlet Komitesi'ne karşı

sorumlu olan 28 bölgesel «maddi ve teknik ikmal» müdürlüğü kurulmuştur. Bunlar, yönetimleri altındaki depolar ve antrepolardan, bütün federal bakanlıklara, federal cumhuriyet bakanlıklarına ve federe bakanlıklara bağlı bulunan teşebbüslerin ve örgütlerin ihtiyaç duydukları üretim mallarını sağlamaktadırlar : Teşebbüsler ve öteki örgütler, kendileri için belirlenen plân hedeflerinin gerekli kıldığı ham madde, malzeme, yakıt, teçhizat gibi üretim mallarına olan ihtiyaçlarını hesaplayarak bağlı oldukları üst kuruluşlara bildirmektedirler. Her bakanlıkta bu yoldan saptanan toplam ihtiyaçlar, Maddi ve Teknik İkmal ile Görevli Devlet Komitesi'ne ve SSCB Gosplanı'na iletilmektedir. Devlet Komitesi ve SSCB Gosplanı, ülke ekonomisinin tümü için ham madde, malzeme ve teçhizat plânları düzenlemekte ve üretim mallarının dağıtım plânlarını hazırlamaktadır. İhtiyaç duydukları üretim mallarının teşebbüslere dağıtımı, hazırlanan bu plânlar uyarınca maddi ve teknik ikmal örgütü tarafından yapılmaktadır. Böylece maddi ve teknik ikmal örgütü, hem ekonominin üretim mallarına olan ihtiyacını üretim dalları itibariyle tek merkezden saptamakta ve plânlamakta, hem de belli bir bölge içinde faaliyet gösteren bütün teşebbüslerin ihtiyaçlarını karşılamaktadır.¹⁰¹

SSCB Bakanlar Kurulu'na doğrudan doğruya bağlı bulunan ve plânlama yönünden önem taşıyan bir başka kuruluş, «İnşaat ile Görevli Devlet Komitesi» dir. Kısaca SSCB Gostroi'u diye adlandırılan bu Komite, federal-cumhuriyet organı niteliğinde olup, federe cumhuriyetlerdeki, aynı zamanda federe hükümete karşı sorumlu bulunan yerel gostroi'ları yönetmektedir. SSCB Gosstroi'u yeknasak bir teknik siyaset uygulamak, inşaatda teknik ilerlemeyi ve kalite yüksekliğini sağlamak, inşaat sürelerini kısaltmak, etüd ve proje hizmetlerini iyileştirmek, büyük inşaatlarla ilgili hükümet kararlarının yerine getirilmesini denetlemek gibi görevlerle yükümlüdür. Öte yandan inşaat ile ilgili plânların hazırlanmasına katılmak da SSCB Gosstroi'unun görevleri arasındadır. SSCB Gosstroi'u, inşaat ve montaj teşebbüslerinin kapasitelerini genişletme, inşaat ve montaj çalışmalarının makineleşmesi ile ilgili plânları, inşaat ve montaj çalışmalarına ait yapım ve uygulama projelerinin normlarını onaylamak yetkisine sahiptir.¹⁰² SSCB Gosstroi'u, bu yetkileri dolayısıyla, ülkedeki yatırımların plânlanmasını büyük ölçüde etkileyebilmektedir.

¹⁰¹ y.a.g.m. pp. 235-237; keza bk. EFIMOV, A. — ANTCHICHKINE, A. : a.g.e pp. 100-101.

¹⁰² IVANOV, G. A. : a.g.m. pp. 243-244.

1965 Yılında yapılan değişiklikler sonunda, yeniden kurulan sınaî bakanlıklar da plânlama yönünden önemli görevler yüklenmiş bulunmaktadır. Bu bakanlıklar, kendi yönetimleri altındaki teşebbüslere doğrudan doğruya talimat verebildikleri ve onların üretim faaliyetlerini düzenleyebildikleri için, iktisadî plânların uygulanmasından ve gerçekleşmesinden birinci derecede sorumlu durumdadırlar. Öte yandan bakanlıklar, kendilerine bağlı teşebbüslerin ve kendi yönetimleri altına konmuş üretim dallarının plânlanmasından da doğrudan doğruya sorumludurlar.

Gerçekten de, 10 Temmuz 1967 günü çıkartılan ve SSCB Bakanlıklarının görevlerini ve yetkilerini belirleyen kararnameye göre¹⁰³ her bakanlık, kendi yönetiminde bulunan üretim dalının ürünlerine karşı, ülke ekonomisinde ortaya çıkan ihtiyacı hesaplamakla görevlidir. Yine, ulusal ekonominin, federe cumhuriyetler ile iktisadî bölgeler ekonomilerinin gelişme hedeflerine uygun olarak her bakanlık, yönettiği üretim dalının gerek bakanlık sistemi çerçevesinde, gerekse bölgesel bölümler itibariyle gelişme plânlanmasını sağlamaktan sorumludur. Bu amaçla her bakanlık, Rus ekonomisinin tümü için saptanmış olan plân hedeflerine dayanarak, kendi adını taşıyan¹⁰⁴ federe bakanlıkların, federal hiyerarşide yer alan teşebbüslerin, iktisadî kuruluşların ve kurumların gerçekleştirmek zorunda oldukları yıllık ve perspektif plân hedeflerini belirler. Sözü edilen federe bakanlıkların, teşebbüslerin, iktisadî kuruluş ve kurumların belirlenen plân hedeflerine uygun olarak düzenledikleri plân taslaklarına dayanarak, ilgili bulunduğu üretim dalının tümü için, gerek bakanlık sistemi çerçevesinde, gerekse bölgesel bölümler itibariyle yıllık ve perspektif plân taslaklarını hazırlayıp SSCB Bakanlar Kurulu'na ve SSCB Gosplanı'na sunmak her bakanlığın görevidir. Bakanlıklarca hazırlanan bu taslaklar, merkezi plânın temelini oluştururlar. Gosplan'ın hazırladığı plân SSCB Yüksek Sovyeti tarafından kabul edildikten sonra her bakanlık, kendi yönetimine bağlı bütün teşebbüsler ve kuruluşlar için makroekonomik plânda gösterilen hedefler uyarınca üretim, işgücü, yatırımlar, finansman, teknoloji, maddi ve teknik ikmal gibi konularda somut plân hedefleri belirtir.¹⁰⁵ Bakanlıklar, kabul edilmiş bulunan plânların kendilerine bağlı teşebbüsler, kuruluşlar ve kurumlar tarafından uygulanmasını sağlamakla yükümlüdür. Bu görevi yerine geti-

¹⁰³ Kararnamenin plânlama ile ilgili maddeleri için bk. Centre de Recherches sur L'URSS et les pays de l'Est : Annuaire de l'URSS 1968, pp. 260-262.

¹⁰⁴ Bk. Yukarda Dipnot No : 90.

¹⁰⁵ IVANOV, G. A. : a.g.m. p. 251.

rebilmek için her bakanlık, daha önce değinildiği gibi, yönetimi altındaki teşebbüslerin ve öteki örgütlerin maddî ve teknik ikmal ile ilgili plânlar hazırlar. Onaylanan plânlar uyarınca bir bakanlığa toptan tahsis edilen ham madde, yakıt, malzeme ve teçhizat, ilgili bakanlıkça bağlı teşebbüsler ve kuruluşlar arasında bölüştürülür. Ancak, bakanlık tarafından dağıtım biçimi kararlaştırılan üretim mallarının teşebbüslere ve öteki kuruluşlara ulaştırılması, «Maddi ve Teknik İkmal ile Görevli Devlet Komitesi»nin örgütünce gerçekleştirilir.

Rusya'da bakanlıkların malî plânlama alanında da görevleri vardır. Her bakanlık, kendisine bağlanmış olan, örgütlerin plân uygulaması yönünden ihtiyaç duydukları malî kaynakları hesaplamak ve sağlamakla yükümlüdür. Plânlanan ve sağlanan malî kaynaklar, SSCB Devlet Bankası ve SSCB Yatırımlar Bankası eliyle ilgili teşebbüsler ve kuruluşlar arasında dağıtılır.

1965 yılında gerçekleştirilen değişiklikler, SSCB'de gerek plânlama gerekse iktisadî örgütlenme biçimi bakımından daha merkeziyetçi bir hiyerarşinin ortaya çıkmasına yol açmış bulunmaktadır. Ancak, hiyerarşi içinde yer alan her kademenin, özellikle teşebbüslerin, yetkileri ve sorumlulukları eskisine oranla genişletildiği için, hem plânlamanın hem de iktisadî örgütlenmenin görüldüğünden daha az merkeziyetçi olduğu söylenebilir. Gerçekten de, teşebbüslerin malî özerklikleri arttırılmış, üretimin yükseltilmesini, işçilerin teşvik edilmesini sağlamak amacıyla kullanılmak üzere teşebbüslere bırakılan serbest fonların miktarı çoğaltılmıştır. Teşebbüslerin faaliyet sonuçlarını ve başarı derecelerini, ulaşılan üretim düzeyine, üretimin rantabilitesine, başka bir deyişle gerçekleştirilen kâr hacmine göre ölçme ilkesi benimsenmiştir. Sanayi kesimindeki işçilerin ücretleri, teşebbüsün başarı derecesine olduğu kadar, kendi kişisel çabalarının sonuçlarına da dayandırılmış, kişiler yönünden özendirici tedbirler uygulanması yoluna gidilmiştir. Bir yandan teşebbüsler arasında yapılan satış akitlerine önem verilerek, öte yandan satıcı ve alıcı teşebbüsler arasında doğrudan doğruya ve sürekli hukukî bağlar kurularak, karşılıklı sorumluluğa dayanan iktisadî ilişkiler meydana getirilmiştir. Böylece, teşebbüslerin operasyonel yetkileri arttırılmış, plân hedeflerindeki aşırı ayrıntılardan vazgeçilmiş, daha geniş teşebbüs özerkliği ve kişisel teşvik tedbirleri ile emredici plân tipi bağdaştırılmağa çalışılmıştır.

Rusya'da gerek plânlamanın gerekse iktisadî örgütlemenin gelecekte kazanacağı görünümün, bir yandan gerçekleştirilecek ikti-

sadı gelişme hızına, bir yandan da, yöneticilerin yapılan iktisadî reformlarla elde edilen iktisadî sonuçlar arasındaki ilişkiyi değerlendirme biçimine bağlı olduğu söylenebilir. Rusya'daki iktisadî düşünüşte son yılların ortaya çıkardığı gelişmeler ve Rus ekonomisinin gittikçe daha karmaşık bir nitelik kazanmakta oluşu göz önüne alındığında, günümüzdeki yönelişin daha az merkezîyetçi bir plânlamaya götüreceği ileri sürülebilir.

SSCB'de plânlama ile doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak sorumlu olan örgütler, bugünkü duruma göre üç kümede toplanabilir :

1. Genel yetkili devlet organları : SSCB Yüksek Sovyeti ve SSCB Bakanlar Kurulu, Federe Cumhuriyetlerin Yüksek Sovyetleri ve Bakanlar Kurulları, Özerk Cumhuriyetlerin Yüksek Sovyetleri ve Bakanlar Kurulları, Yerel Sovyetler ve Yerel Yürütme Kurulları,

2. İktisadî örgütleri yöneten devlet organları : Federal bakanlıklar, federal - cumhuriyet bakanlıkları, federe bakanlıklar, bilimsel araştırma kuruluşları.

3. Özel olarak plânlama ile görevli organlar : SSCB Gosplanı, federe ve özerk cumhuriyetlerin gosplanları, (RFSSC'deki ve Ukrayna SSC'deki) iktisadî bölgelerin plânlama komisyonları ve kraiplan, oplplan, raiplan, gorplan adlarını taşıyan yerel plânlama komisyonları.

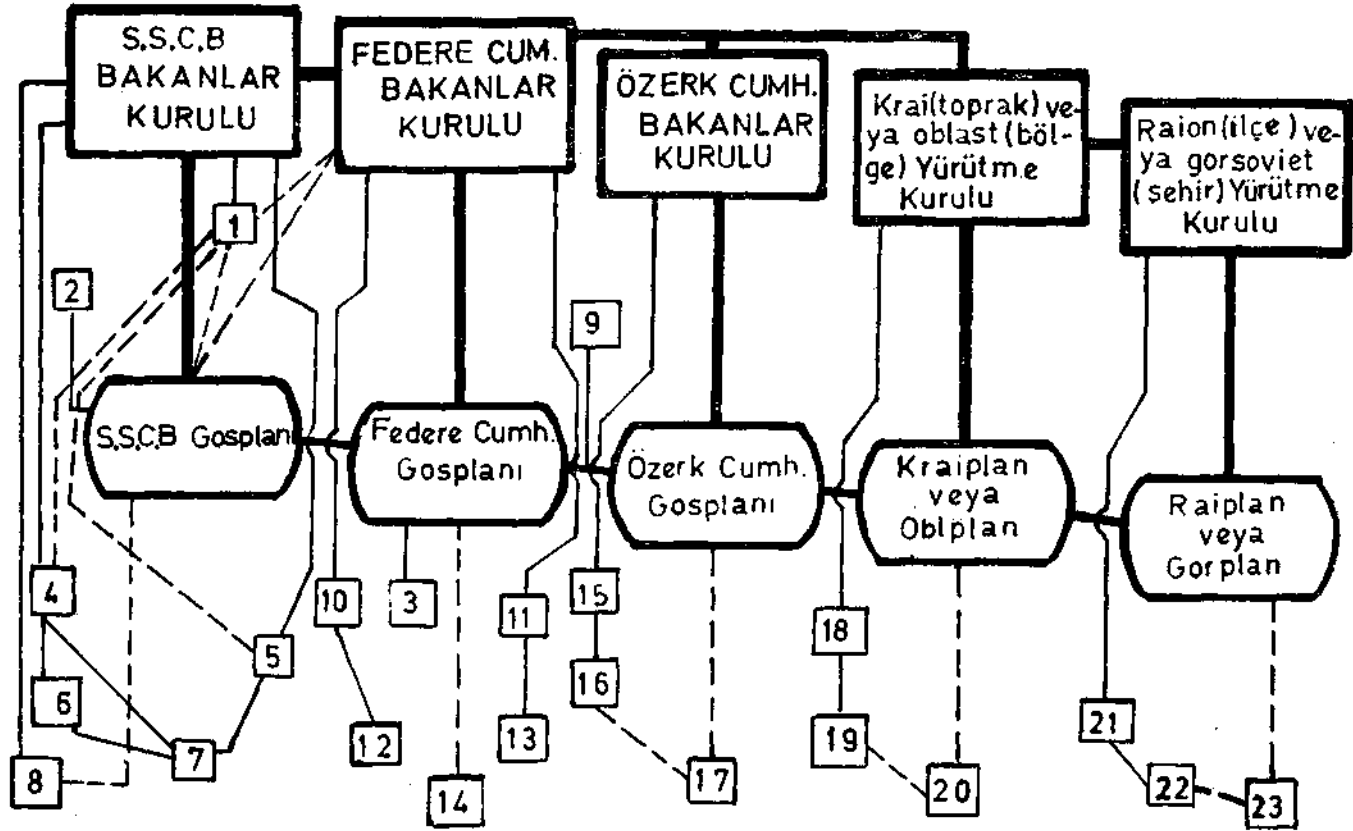
SSCB'de plânlama ile ilgili örgütler ve bunlar arasındaki ilişkiler aşağıdaki şemada¹⁰⁶ özetlenmiş bulunmaktadır.

Açıklayıcı Notlar :

1. *Maddi ve Teknik İkmal ile Görevli Devlet Komitesi.
İnşaat ile Görevli Devlet Komitesi (SSCB Gosstroï'u).
Bilim ve Teknik ile Görevli Devlet Komitesi.*
2. *Fiyatlar Devlet Komitesi.*
3. *RFSSC ve Ukrayna SSC'deki iktisadî bölgelerin plânlama komisyonları.*
4. *SSCB Federal Bakanlıkları.*

¹⁰⁶ IVANOV, G. A : y.a.g.m. Şema : 1'den sadeleştirilerek.

5. SSCB Federal - Cumhuriyet Bakanlıkları.
6. Teşebbüsler
7. İktisadî birlikler ve federal öneme sahip büyük teşebbüsler
8. SSCB Bakanlar Kurulu'na bağlı istatistik örgütü.
9. Federe Cumhuriyetlerdeki Fiyatlar Devlet Komisyonu.
10. Federe Cumhuriyetlerdeki Federal Cumhuriyet Bakanlıkları.
11. Federe Bakanlıklar.
12. 13. Teşebbüsler.
14. Feder Cumhuriyetlerdeki istatistik örgütü.
15. Özerk SSC Bakanlıkları.
16. Teşebbüsler.
17. Özerk Cumhuriyetlerdeki istatistik örgütü.
18. Bölge'deki (veya Toprak'daki) kesimsel müdürlükler.
19. Teşebbüsler.
20. Bölge'deki (veya Toprak'daki) istatistik örgütü.
21. İlçedeki (veya Şehirdeki) Kesimsel Bölümler.
22. Teşebbüsler.
23. İlçedeki (veya Şehirdeki) istatistik örgütü.

— Ast-üst ilişkisi
 - - - - Koordinasyon ilişkisi